

(ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਆਂ)

ਖੁਨੇ ਹੋਏ ਤਿੱਲ
ਕੁੰਨੇ ਹੋਏ ਤਿੱਲ

ਚੰਦਨ ਨਿੱਕੀ
ਚੰਦਨ ਨੇਗੀ

ਅੱਠਾ: ਆਫ਼ ਰੁਖ਼ਾ
ਉਲੱਥਾ: ਆਸਿਫ਼ ਰਜ਼ਾ

چندن نیگی

چندن نیگی (26 جون 1937) پنجابی ناول کار، کہانی کار، تراجم نگار ہیں۔ اوہناں دا جنم پشاور (پاکستان) وچ ہو یا سی اتے اوہناں دا پرپوارہ وٹھ ویلے جموں آسیا سی۔ ویاہ توں بعد اوہ دلی چلے گئے۔ اوہ آل انڈیا ریڈیو جموں اتے کشمیر توں 1969 توں 1978 تک پنجابی درپن پیش کردے رہے ہن۔ 1975 وچ اوہناں نے کہانیاں لکھنا شروع کیتیاں۔ ہن تک اوہ لگ بھگ 34 کتاباں ساہت دی جھولی پانچکے ہن، جیہناں وچ دس دے قریب کہانی پراگے، پنج ناول، اپنی ساہتک سوے چوٹی، 15 تراجاواکین کتاباں، کجھ مرتب کتاباں اتے پنجابی ڈوگری شہدکوش (لغت) شامل ہن۔ اوہناں نوں راشٹرپتی ولوں، نیشنل ایوارڈ اتے پنجاب بھاشا بھگ ولوں شروٹی ساہتکار دربار ملیا ہے۔ اوہناں دیاں رچناواں ہن؛ ناول: کلر کیری چھپڑی، کنک کامنی، جل بن کبھ، سوکے کاسٹ، من کی برتھا؛ کہانی سنگریہہ: گندھ کھتھوری، بار پرائے، سگل سنگ، چٹ گپٹ، میرا آپا موڈ دے، میں سیتا نہیں، کرڑا سار، سلگدے راہ (چونویاں کہانیاں دا سنگریہہ)؛ ساہتک سوے چوٹی، جمولیاں دے ہار۔

سُکھنے ہوئے تِل

(پنجابی کہانیاں)

كُهْنِ هَوَے تِل

چنڊن ننگي

اُتھا:

آصف رضا

ماں بولي ريسرچ سينٽر، لاہور پاڪستان

سب سے حق راہوں میں لکھاری دے

Khunay hoie Till

(short stories) by :

Chandan Naigi

PDF COPY

ناں کتاب : کُھنے ہوئے تیل
لکھاری : چندن ناگی
التھا : محمد آصف رضا
چھپن ورھا : 2017

ماں بولی ریسرچ سینٹر۔ لاہور، پاکستان

©

All rights reserved Author

This book is sold subject to the condition that it shall not, by way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the Author's prior written consent in any form of binding or cover other than in which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above, no part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form or by any means)electronic, mechanical, photo copying, recording or otherwise), without the prior written permission of both the copyright owner and the above mentioned Author of this book

ویروا

7	✓ کُھنے ہوئے تِل
22	✓ ناسُور
35	✓ فری ہینڈ
60	✓ دیہاڑی دار

کھٹے ہوئے تِل

کلنڈر دانواں مہینہ بدلایا تاں میری نظر اہلک ہی اکتوبر مہینے دی بیٹنگ تے ٹک گئی۔ پنچہ صاحب حسن ابدال دا سٹیشن، ریلوے لائن تے گڈی دے بھاری بھر کم پہیاں بیٹھاں درڑے ہوئے سکھ۔ گورو کے باغ دے مورچے لئی جنگ کر دے اکالی قیدیاں دی بھری گڈی جیہناں نوں اٹک جیل وچ لجا یا جا رہیا سی۔ نعرے لگاؤندیاں ہو اوچ لہراؤندیاں باہواں۔ اکالی مورچے دے سکھ دیوانیاں نوں لنگر چھکاؤن لئی گڈی حسن ابدال روکن لئی سنگتاں ولوں جنگ۔ پولیس، دوروں دسد اپنچہ صاحب گر دوارے دا گمب، نشان صاحب تے ولی قندھاری دی پہاڑی۔ ایہہ منظر دیکھدے ہی میریاں اکھاں بھر آئیاں۔ من ہی من اوہناں سورمیاں شہیداں نوں پر نام کیتا جیہڑے گڈی نہ رکن کارن گڈی دی لائن تے لیٹ کے شہید ہو گئے سن۔ دو چہرے میریاں اکھاں ساہویں ساکار ہو گئے۔ میں اس بابا جی دا چہرہ گڈی دے انجن دے پیپے نال جڑے آدمی دے چہرے، چوں بھالن لگی جو پنچہ صاحب جاندے سمیں میرے نال گڈی وچ بیٹھے سن۔

اودوں حالیں کنڈیالی تار دے پار وسدے بھراواں نال میل ملاپ سی، جتھے گردھاماں دی یا ترا لئی جاندے سن۔ اک دو بے نوں ملن دی سک سی۔ اکو دھرتی ماں دیاں آندراں، اکو گھر وچ وسدے، اکو بولی دے سپوت۔ سانجھا محلہ، سانجھے ویڑھے، سانجھے رکھ، سانجھے پہاڑ تے سانجھے پنچ آب۔ تے بے دوہیں بھرا

لکڑیاں دا اکٹھا مٹھانہ ٹٹن والی لوک گا تھا مندے تاں ویڑھے وچ تھوہر دی واڑنہ
 اگدی۔ نہ ڈھائی آب آر ہوندے نہ ڈھائی آب پار، پورے دا پورا پنج آب ہونا
 سی۔ نہ کسی پوکھرن سنیا ہوندا نہ چانگی۔

اودوں پنجہ صاحب و ساکھی دے پر ب تے جان لئی نہ بہتا بھیڑ بھڑکا ہوندا سی نہ
 دوڑ بھج۔ امر تسرتوں بڑے آرام نال گڈی وچ بیٹھے ساں۔ گردھام دی یاترا
 تے شردھا، بہتے لوک تاں اوہی سن جیہڑے وچھڑے سن اپنے گردھاماں توں۔
 نہ سیٹاں ملن دی کاہل سی نہ اک دو بے توں اگے ودھن دی دوڑ۔ گڈی وچ
 میرے نال اک بزرگ باباجی بیٹھے سن۔ اُچا لما قد، چوڑی چھاتی، بھریا گتھیا جسم،
 سرخ تیسوی چہرہ، چمکیلیاں اکھاں تے بھری ہوئی چٹی کھمور داہری۔ ڈبے، بچ
 بیٹھے عقیدت مند اپنی مذہبی تھاواں توں وچھڑن تے درشناں لئی تانگھ سک دیاں
 گلاں کر رہے سن۔ باباجی پہلاں تاں سندے رہے تے پھر کہن لگے، ”پنجہ صاحب
 گردوارے توں ودھ میں تاں حسن ابدال سٹیشن دی اک واری زیارت کرنا
 چاہندا ساں۔ اکالی مورچے دے قیدیاں والی گڈی نوں روکن لئی میں وی گڈی
 دی پڑی تے لیٹا ساں۔ سارا نظارہ میں آپ دیکھیا سی، کتنا جوش سی اس ویلے
 سنگت وچ۔ انگریز سرکار نوں جھکنا پیا، گڈی رکی سی۔ لنگر چھکا یا گیا سی۔ پر میرے
 نصیب ویکھو گڈی دا انجن میرے سر کول آکے رُکیا سی۔ انجن دے اگلے پنجرے
 نال ساری بانہہ تر نہی گئی سی۔“

اوہناں چٹے کڑتے دی بانہہ چک کے دکھائی، عرق توں اتے بانہہ دا کھڑا ہی سی۔
 پھیر اوہ اک ہوکا بھر کے کہن لگے، ”میں بد نصیب شہیدی نہ پاسکیا۔ اوہ انگریزی
 سرکار ورو دھ گوردواریاں دے سدھارتے چابیاں دے قبضے لئی جنگ تے
 انقلاب دی پہلی جت سی۔“ کہندے ہوئے اوہناں اک ہو رلما ساہ لیا۔

’ولی قندھاری‘ پہاڑی پینٹنگ وچ تاں بڑی دور دسی پر ولی قندھاری چڑھدا اک
 ہو ر چہرہ ساکار ہويا۔ پٹھانی بھو آدا چہرہ۔ میں گھسن گھیری وچ پھسی سوچدی رہی
 زندگی دے راہ تے اک واری ملے لوک... پھیر خورے! کیہڑیاں پگڈنڈیاں؟
 کیہڑے راہ کچھدے کدوں؟ کوئیں؟ کتھے مل جاندے نیں؟

حسن ابدال سٹیشن تے ٹانگے یا ترو آں نوں پنچہ صاحب گوردواریاں تیک پہنچاؤن
 لئی کئی کئی پھیرے مار دے۔ کسے نے پیسہ دھیلانہ لیا۔ ”سیوادا موقع دیو بھراؤ،
 موتیاں والیو... تہانوں ویکھن لئی ترس گئے آں...“

گردوارے متھا ٹیک، اشان کر اسیں ولی قندھاری پہاڑی چڑھے ساں۔ ولی
 قندھاری پہاڑی دی اچائی توں دسدا حسن ابدال چتر فیں باغ ہریالی، نرمل جل
 دے وگدے کٹھے کھالاں بہت سالوں بعد ویکھ بڑا چنگا لگیا سی۔ دودن سنگت،
 لنگر، کتھا کیرتن، اکھنڈ پاٹھ صاحب دا بھوگ، اودرے ہوئے متراں دا میل۔
 پشاور، راولپنڈی، لاہور، جہلم توں دوستاں دا آؤنا، ملنا رونا، وچھڑنا رونا۔ ”پھیر
 میلہ نصیباں نال۔“

نہن واپس پر تن دی تیاری سی۔ میرا من بہت اداس ہو گیا سی۔ سوچیا اسیں ہالی وی کیوں نہیں ٹٹ سکدے اس دھرتی ماں توں جس دی گود ہن ساڈی نہیں۔ انسان دیاں جڑھاں دھرتی اندر، کتنیاں پھیل جان دیاں نے؟ شام نوں ٹرنا سی۔ میں بازار ول نکل آئی ساں۔ قدم اپنے آپ ولی قندھاری پہاڑی ول ودھ پئے۔ لوک آ جا رہے سن۔ ساہو ساہو ہوئے، ”دھن گورونانک... ستنام واگورو“ چپدے۔ سندھ، فرنیئر، دیر سوات، تیراہ، افغانستان، قندھار، غزنی توں پہنچی ہوئی سنگت۔ ولی قندھاری دی ٹیسی تے چڑھنا مینوں بچپن وچ وی بہت چنگا لگدا سی۔ شاید پہاڑی دی ٹیسی تے بنے چھوٹے جے تلانوں سک م سکا ویکھ بال من وچ اپنے گورونانک دیو جی پرتی ودھیرے شردھاتے گورودے پیر توں وڈے ہون داماں ہوندا سی جس نے مردانے دی پیاس بجھاؤن لئی قندھار توں آئے ولی پیر دا ہنکار توڑیا تے سارا پانی بیٹھاں کھچ لیا سی۔

اداس من نال میں ہالیں ولی قندھاری پہاڑی دی چڑھائی دے ادھ وچ ہی پہنچی ساں کہ اک بزرگ عورت جھکی ہوئی پٹھ، سمیں داتر مسبھیا چہرہ، گوراسندھوری رنگ، ٹھوڈی تے کھنے ہوئے تن تل، متھے تیک ڈھکیا سر، لمی قمیض، پٹھے ولاں والی سلوار، پیریں نوکدار جتی تے سوٹی دے سہارے نکلے نکلے قدم پٹی ولی قندھاری پہاڑی دی چڑھائی چڑھ رہی سی۔ ساہو ساہو، پسینو پسینہ ہوئی ”دھن نانک شاہ... دھن پیر قندھاری“ چپدی تھوڑے قداماں بعد رک جان دی۔ بزرگ

عورت دی ہمت تے شردھا ویکھ میں وی قدم مٹھے کیتے، ”ماتا جی ہتھ پھڑ لو اوں؟“
میں اس دے کول کھلوء کے پچھیا۔

”نہ پتر... بھلا ہو وی؟ صدقے جاویں...! اوہ پیر آپے ہمت دیسی... نانک شاہ آپے
لے جاسی... بلہار آں اس توں... اس زمین تے آپے لے آند اس...“ اس نے
جھک کے پیراں دی دھرتی توں انگلاں نال مٹی لے کے اپنے متھے تے لگائی۔
ہند کو بولدی اوہ عورت مینوں بڑی چنگی لگی۔ میں وی نئے نئے ڈگ پٹدی اس
دے نال چڑھائی چڑھن لگ پئی ساں۔ اس دی بھاری آواز تے بولی دی کناں نوں
تھوڑی پچھان لگی۔ ٹھوڈی تے اوپرے اوپرے کھنے ہوئے تل چیتیاں دی پٹاری
وچ ہل چل مچاؤن لگے۔ بڑا سوچیا کوئی تانی نہ پھڑی گئی۔ میں کھنے ہوئے تلاں دی
یاد دے تانے پیٹے وچ الجھ گئی۔

”کھتوں آئے ہو ماں جی...؟“ میں وی اسی بزرگ وانگ ہوند کو بولن دا جتن کیتا
تے اک قدم اس توں اگے لنگھ کے اس دا چہرہ چنگی طرحاں نہاریا۔ سوچدی رہی
کھنے ہوئے تل؟ آواز وی جانی پچھانی اے...

”امبر سروں... گورو کی نگری، چوں“ دھرتی ول ویکھدے ہوئے اس نے کہا۔
میرے چیتیاں دی بھبل وچ اک چنگاری چمکی۔ ”ہائے! میں مر گئی...! پٹھانی
بھو آ!“ میں جویں چمکی۔ میریاں وا جھاں کھڑیاں۔ میں دوہیں باہواں اس دے
دو آ لے ول کے اس دی چھاتی نال چمبڑ گئی۔

“وہی... صدقے...! قربان!! یا اللہ!! رکھ سائیں دی...! رکھ ناک شاہ دی...! رکھ
 پیرولی قندھاری دی!! میں تاں تون نہیں سہاتا دھیے۔“
 “میں گلشن آں... رویل سنگھ تہاڈے لاہور والے بھرا دی دھی...۔“ میں
 اُچھلے اُچھلے کہا۔
 اوس نے اکھاں تے ہتھ دا چھپر بنا کے میرا چہرہ گھوکھیا، ”یا اللہ! واری جاویں...
 صدقے... گھولی... کتھے میل ملائیں... اس فقیر نے“ تے دوہیں مٹھاں بند کر کے
 میرے سر کولوں بلا لئی تے میرا مونہہ، متھاتے سر پُچیا۔
 “ہُن وی اوہی گھاراے۔ وڈے لوہے والے گیٹ دی گلی وچ...؟
 “ہاؤ...! یادویا... اوہی اپنا گھاراے۔“
 “لالاجی نہی آئے؟“
 “نہیں پتر...! لالاجی تاں“ اس ہوکا بھریا تاں میں سمجھ کے گل بدلہ لئی۔
 “کس نال آئے او...؟“
 “ستنام دے تر لے منتاں کیتیاں... ہک واری منوں لے چل... اپنی زمین دی مٹی
 پیراں نوں لگاواں... اپنے ملک دی ہوا اُچ نیڑے ہو کے ساہ لواں...۔“
 “گلزار بھین کتھے ہوندی اے...؟ ہری اوم کے کردے...؟“
 “قربان جاویں... تینوں سارے یادن... نکڑی جہی بچی تاں آئیو... ادوں...۔“
 تے بھو آمینوں ثابت ثبوتی انج ہی یاد آئی جو میں اس نوں پہلی واری ویکھیا سی۔

امر تسر ہر مندر صاحب دی پر کرما وچ اوہ ملی سی تاں اودوں... جدوں بے گھرے، نتھاویں، پناہ گیر، شرنا تھی، رفیوجی بن گئے تے بھٹکن ہی بھٹکن سی۔ لوک دوہیں ویلے ہر مندر صاحب چلے جاندا۔ تھانوں کانا کوئی بنیا نہیں سی۔ کم کار کوئی ہے نہیں سی۔ لوک سکھ شانتی دی انتظار کردے گھراں نوں مرن لئی لوچدے سن۔ ہر مندر صاحب کوئی اپنا مل جاندا، کسے دے مرن جاں بچن دی خبر ملدی، وچھڑے ہوئے بھین بھراواں بارے کوئی سوہ پتہ ملدا، لوک آپس وچ دکھ سکھ ونڈدے، تھانوں کانا پچھدے سن۔ سانوں سبھ نوں اوہ گھٹ گھٹ جیہیاں پا کے ملی سی۔ چھ فٹ لمی، پتلی، کھنی سندھوری رنگ لمبو ترا مہاندرا، موٹیاں اکھاں، چچک تے لپ لپ سرمہ۔ پٹھے ولاں والی چٹی ستھن، موٹے لال لال پھلاں والی لمی تمیض تے متھے تیک ڈھکیا سر۔ موٹے کپڑے دی چٹی اپنے سارے جسم دو آ لے لپیٹی ہوئی۔ میں تے چھوٹا ویر ہس ہس دوہرے ہو گئے ساں۔ ”اڈی وڈی زنانی ہا کھائے! تے ساڈے بھاپا جی کچھ جیہے...“

”ٹھوڈی تے تل تنکے نیں ترے ترے“ چھوٹے ویر نے مونہہ اگے ہتھ رکھ میرے کن وچ سرگوشی کہتی۔

گھر لے گئی سی اوہ سانوں۔ ساڈے توں وڈے بچے۔ وڈا منڈا سکھ، ایہہ ستنام سی۔ ڈوجا پتر موناہری اوم تے کڑی گلزار اچی لمی سانولی جہی۔ باری، چوں ہی لالاجی نے سانوں ویکھ لیا سی۔ ”حئی! ساہاشے...! شکر اے... خیر اے...؟ سکھ ساندا

اے...؟ ساڈے ول ن...؟ بھیناں بھراواں دی کوئی خبر سرت...؟ ساڈے
ڈوڈھی تیک بجن تیک اوہناں دی لگاتار آواز سنائی دے رہی سی۔

“ہاں سارے آگئے ن... ول ن...“ بھاپاجی نے کہا۔

“تو تاتاں یرا ایسا نسیوں... لاہوروں... نہ خبر نہ سرت... بہاراں مل گئی تاتاں و سر
گوں سبھ نوں... دوستاں یاراں نوں... ویکھو نہ... بھیناں بنی اے میری... خبر ہی
نہیں لتیس بھرا موئی... جیندے۔“ بھاپاجی نے نہورے نال کہا۔

“نہ... یارا کھوہ، تیرے کولوں آکے ڈاڈھا رلیا۔ چھپدے چھپاندے آسام تک
ہو آیاں... ڈرنے آیا پٹھاناں کولوں... پتی نہ پٹھاناں دا، پتال وچوں وی لہ لیندے
ن... ہک ڈر... دو جانہ کم نہ کار... خبیث پانی وی کھارا... دھریء ہنیں لیندی...
ہن دو ملک ہو گئے تاتاں سکھ داساہ لتے... ہن تاتاں اوہ ادھر آئیں سکدے... تیری
بھیناں وی ہن کھل کے بازار گھلی چلی جاندی اے... دربار صاحب جاندی وے...
کم بھی ہن ہچھے۔“

ماں اوپر یاں اوپر یاں نظراں نال کدے لالاجی ول ویکھدی، کدے اس زنانی ول
تے کدے نظراں نال پرشن چنہ لٹکائی بھاپاجی ول ویکھدی۔

“زنانی تاتاں مینوں پٹھانی لگدی اے۔“ گھر پجدے ہی ماں پچھیا۔

“ہاں، بہاراں پٹھانی اے۔ ساڈے دوست اتیاز دی چھوٹی بھین۔ میں چمن لال
تے اتیاز پکے دوست، جماعتی سی۔ اسیں ایہناں دے گھر وی جاندے ساں۔ در
خیبر توں اگے دیر سوات دے رہن والے نے ایہہ پٹھان... تنوں پتے پٹھاناں

دے گھر کتنا پردہ ہونڈے... کدے کڑیاں ننگے مونہہ باہر نہیں نکلیاں۔ موٹے موٹے بھوچھن تے لمے لمے برقعے پاندیاں نے... چمن لال تے بہاراں دا کوئی میل ہو یا...؟ کیویں پیار ہو یا... منوں نہیں پتہ۔ کدی اکٹھے اک پل دی بیٹھن نوں نہیں سی جڑیا۔ تڑپ سی اک دو جے نوں نظر بھر کے دیکھن دی، بوہے باریاں دیاں ورلاں وچوں، پٹھاناں دی دھی تے ہندو منڈے نال پیار... طوبی! سنگسار کر دیندے سن دوہاں نوں... قتل کر کے سر شہر توں باہر درکھتاں نال ٹنگ دیندے سن تاں کہ کوئی ہو ایسی حرکت نہ کرے۔ ایہہ دوہیں چھپدے چھپاؤندے نس کے میرے کول لاہور آگئے۔ میں ہی کڑی دا بھرا بن دوہاں دا آئند کارج ڈیرہ صاحب کروایا۔ ادھر دے ہندو وی تاں سارے سبجہاری ہونڈے نیں۔ نانک نام لیوا، گورو گرنتھ صاحب نوں ہی مندے نے تے راتو رات دلی دی گڈی چڑھا کے آپ پنڈی ٹر گیا ساں۔ ڈر مینوں وی لگاسی۔ حیران وی ساں۔ اس پٹھانی کڑی نے چمن لال تے ساری عمر دا سواش کوں کر لیا؟ ایہہ لوک ویسے زبان دے بڑے پکے ہونڈے ن۔ سچے تے کھرے...“

“تے جے دشمن ہون تاں... جے اوہ ڈھونڈ لیندے دوہاں نوں؟“

“پھیر تاں رب ہی راکھاسی... میراوی تے اوہناں داوی...“

اسیں بھو آدے گھر آؤن جان لگ پئے ساں۔ گلی وچوں لنگھدے، منجیاں تے بیٹھیاں گلاں مار دیاں عورتاں ماں نوں ویکھ ہوٹھ کن جوڑ لیندیاں۔ خورے! کنسو آں کوں ہو ادے کندھاڑے چڑھ ہر تھان منکھ نال نال ہی پہنچ جان دیاں

نے... ”اُدھلی ہوئی رن ویکھو تاں سہی آپ پری دی پری تے لالا تاں اس دانو کر لگدی.. کیہ ویکھ کے نسی اے...؟ ایہہ جیہڑی نویں سہیلی اے... کوئی اسی وانگ نس کے آئی لگدی اے... کویں موڈھے جوڑ کے ٹردے نے... رن خصم۔“ بھو آ تاں کدی گلی وچ نہیں سی بیٹھی۔ شاید گلی دیاں عورتاں اس نال بولدیاں ہی نہیں سن۔ ویکھ کے پٹھ موڑ لیندیاں۔

بھاپاجی دی بدلی کلکتہ ہو گئی۔ بھارت دے دھر بچھم دے شہر توں دھر پورب دے وڈے شہر... کدے کدائیں ہی بھو آدی سکھ پہنچدی سی۔ کئی دہاکیاں بعد پٹھانی بھو آلی سی۔ سکھ ساند بچھدے ٹرجان والیاں داسن کے رو پی۔ ”ہک منوں نہیں چکدا خدا... پاپ کیتو نہیں نہ پاپ۔ ماں پیو غم نال مر گئے ہو سن... بھرا نموشی نال منہ باہر ن کڈھدے ہو سن... منہ کالا کیتا آیا نہ میں... نک کٹیا آیا نہ خاندان دا...“

”ساہ تاں پورے کرنے نا بھو آجی...“ میں کہا۔

”ہاں بچڑے اس زمین داموہ... اس دی گود دی تڑپھ... اپنے ملک دی ٹھنڈی ہوا دی سک میری عمر نہیں مکاندی پی۔ ڈاڈھی تڑپھدی آئیوں ایہتھے آن واسطے... اپنے ملک ولوں آندی ہوا بچ ساہ بھرن...“ اس نے اک لمساہ لیا جویں ساری ہو اپنے اندر بھرنی ہووے۔

”ستنام دے تر لے کیتے... ایہہ عمر تاں نہ گھروں نکلن دی...“

میں بھو آد اہتھ پھڑ لیا تے گلاں کر دیاں اسیں ہولی ہولی چڑھائی چڑھن لگیاں۔

دو جوان کڑیاں ہسدیاں گنگدیاں پشتو بولدیاں پہاڑی توں اتر دیاں ساڈے کولوں
 لنگھیاں۔ اوہناں نوں ویکھ بھو آ دا چہرہ کھڑ گیا۔ چڑھدے سورج دی گٹھ دی لالی
 ساری دی ساری اس دے چہرے تے سمٹ گئی۔ کڑیاں دوہیں اچیاں لمیاں،
 گوریاں چڈیاں، گول چہرے، موڈھیاں تے پلمدیاں لمیاں مینڈھیاں تے متھے
 تیک موٹے بھو چھناں نال ڈھکے سر۔۔۔

بھو آ اچانک اچی آواز بولی، ”اے کاکي، سنگھا چل دے...؟ خبر اوہرا۔“ (اے
 کڑیے، تیرا کیہ حال اے، میری گل سن)

اوہ دوہیں شرماؤندیاں اتھے ہی کھلو گئیاں تے ساڈے مونہاں ول ویکھن لگ
 پئیاں۔ ”کمزے نہ راغلی...؟“ (کتھوں آئیاں ہو؟)

”سوات۔“ اوہ پشتو بولدی بھو آنوں حیرانی نال ویکھن لگیاں۔

”کم کسا کے ہسے گے...؟“ (کیہڑی گلی رہندیاں ہو)

”شانے گیٹ گلی۔“ (وڈے گیٹ والی گلی) اوہناں شرماندے ہوئے کہاں۔

بھو آ دیاں اکھاں بھر آئیاں۔ اک ٹھنڈا ہوکا اس اندر ہی دیاں۔

پھیر سارا کچھ بچھدی اک کڑی نوں سرتوں پیراں تیک گھڑی مڑی نہاردی جو یں
 پچھان رہی ہووے۔

”پلا رنم دے سدے۔“

”تیرے پیو دا کے ناں وو؟“

”لال چند۔“

“ہلا... ا۔“

بھو آ اتنی جذباتی ہو گئی کہ اس داگلا بھر گیا۔ آواز بھاری ہو گئی۔ اکھاں دے کویاں
توں لہراں چھلکن لگیاں۔ سوٹی والا ہتھ کمبن لگ پیا۔

“تیری دادی داناں راج رانی اے؟“ بھو آنے اسے کڑی نوں سرتوں پیراں
تیک ویکھدے پشتو وچ ہی پچھیا۔ اپنی عمر نال اندازہ ہی لگایا۔

“ہاؤ۔“

“وئی...! صدقے! قربان! تے اس کڑی نوں اپنیاں باہواں وچ کس لیا۔“ ہو بہو
نر دادی داروپ...۔“

کڑی حیران پریشان۔ ”لوہے دے گیٹ والا وڈا گھرانج ہی اے؟“ بھو آ جویں
اس گھر دے ویڑھے، بچ گھم آئی ہووے جویں۔

“اختر دا گھر...؟“

“ہاؤ...۔“

بھو آنے میرے ول مونہہ کر کے کہا، ”میرے بھرا دی پوتری داناں ہونا اے
’اختر‘۔ تے اس دیاں اکھاں، چوں پانی باہر چھلک پیا۔

“ہن وی بادام، خرمانی، انار دے بوٹے ویڑھے وچ لگوے نے؟ ڈوڈھی تے انج
ہی انگوراں دی چھت اے... بدانا انگور... پوٹے توں وی لماتے مٹھا۔“

کڑیاں جان دی کاہل وچ ”ہاؤ...“

گلاں کر دیاں ٹرن لگیاں۔

“سُن کاکی۔“ بھو آنے پھر ہاک ماری۔

“میں تیری دادی راج رانی دی سہیلی آں، بہاراں... وڈے گیٹ والے خان دی

دھی۔ اس نوں کہیں ’بہاراں‘ تہانوں سبھ نوں بڑا یاد کردی آہی... ہلا۔

اوہ تے میں وی اسی طرحاں، کٹھیاں رہنیاں آئیاں... ڈاڈھا گہڑ آیا ساڈا...“ اوہ

پشتو وچ بولدی رہی، میں حیران اس نوں نہاردی رہی۔

“اوہ اللہ کول چلی گئی اے...“

“ہے پروردگار... جنت نصیب ہو وس...“

“میرے گیٹ دی مہاٹھ تے میرے ولوں سجدہ کریں... ہلا پُتر...“

’ہاؤ ہاؤ‘ کہندیاں کڑیاں تیز قدماں نال پہاڑی اتر گئیاں۔ بھو آنے اسمان ول ہتھ

چکے۔ سوئی اس دے ڈھڈنال جا لگی۔ بھو آنے لماساہ بھریا، ”ہے پروردگار، نانک

شاہ... پیر ولی قندھاری... ہن چک لے... اس زمین نوں چمن دارمان آیا... سن

لے داتاعر ضوئی...“

میں وی کھلوتی ہوئی ساں۔ دھپ وی چمکیلی سی پر چھاں والی تھاں ہو اٹھنڈی لگدی

سی۔

“توں جا پُتر... زیارت کر آ... میں تاں ہن تھوڑا آرام کر کے چڑھساں۔ لتاں بچ

ساہ ست ہی نہیں رہیا... تھک گئی آں... ولی پیر دی زیارت ہو جاوے... شامی

واپس جانیں۔“

بھو آدے ٹھہرن دا ٹکانا، کمرہ پچھ میں تیز تیز قدماں نال چڑھائی چڑھ گئی۔ ٹیسی تے نکا جیہا کمرہ۔ میں چتر فین گھم کے سارا حسن ابدال... پنچہ صاحب گرودوارہ دیکھیا۔ پھیر کدے پنچہ صاحب دے درشن ہون کہ نہ... تے میں اس کمرے وچ جا بیٹھی جتھے قندھار توں آیا پیر ولی تپسیا کردا سی۔

آسے پاسے دیکھیا بھو آہالی تیک نہیں سی پچی۔

میں دوڑدی دوڑدی بیٹھاں اترن لگی۔ ہالیں تھوڑی اترائی ہی اتری ساں کہ اک تھاں ویہہ پنچھی عورتاں مردا کٹھے کھڑوتے سن۔

“کیہ ہویا اے...؟“ میں جھنڈو چوں نکدے اک آدمی نوں پچھیا۔

“اک بزرگ عورت اے... ادھر پٹھانی علاقے دی لگدی اے... ایہہ لوک تاں گورو گھراں دے بہت شر دھالو ہوندے نے... اس عمر وچ ولی قندھاری پہاڑی چڑھدی مر گئی اے... دو بندے گئے نے گردوارے خبر کرن...“

میرا متھا ٹھنکیا۔ جسم وچ پسینے دیاں دھتیریاں وگ تریاں۔ میں اگے ہو کے دیکھیا۔ متھے تیک کجیا سر، ٹھوڈی اتے کھنے ہوئے تل... ایہہ پٹھانی بھو آہی سی۔ میری چیک نکل گئی... اتھے ہی تاں چھڈ کے میں گئی ساں اس نوں۔ اوہ اک قدم وی اگے نہیں ٹری۔

لوکاں دیاں گلاں... ”کال دا کوئی پتہ نہیں ہوندے کس ویلے کس تھاں آؤنا اے؟“

“نصیباں والی یا ترا سپورن ہوئی...“

”بندہ آپ ہی ٹر کے آندے اس زمین تے جتھوں دی مٹی لینی لکھی ہوندی
اے...۔“

پولیس، سیو ادار، لوک، جتھیدار ولی قندھاری دوڑدے چڑھے۔ کرڑ برڑی داڑھی
والا اک سردار بھو آدے متھے کول ڈگ جیہا پیا۔ میں سمجھ گئی ایہی سنتام ہے، اس
داپتر۔ ”ہائے، میں تاں انج ہی گیٹ تے کھلوتا اڈیکد اپیا ساں... مناوی کیتا، ماں
میں نہیں چڑھ سکدا گوڈے دکھدین... تے توں...؟ ضد ہی پکڑ لئی... خیرے! میں
سگت نال چڑھاساں...۔“

ہن سیو اداراں، لوکاں وچ ماتا دے سسکار دی گل ہون لگی۔ ”ایتھے ہی کر دیئے
ماتا داسسکار۔“

”ہاں... سسکار کیہ تے دفن کیہ... کیہ فرق پیندے... اتھے اسی مٹی وچ ماں نوں
دفن کر دیئے۔“ سنتام نے بھرے ہوئے گلے نال کیہاتے ماں دے سراتے سر
رکھ کے رون لگیا۔

لوک حیران سنتام دا مُونہہ ویکھن لگ پئے...۔ ”سگت وچ واویلا نہ کھڑا ہو
جائے... سکھ تے دفن...۔“ جتھیدار نے کیہا۔

”دھرم دے ٹھپے منکھ ہی لگاندے نہ... مرن توں بعد مٹی دا کیہ دھرم ہوندے؟
اگن بھیٹ کرو جاں دھرتی بھیٹ...۔“ سنتام دی آواز جو جس کسے شانت سمندر
دی لہر وچ گواچ گئی۔ اس دے چہرے تے آتمک سنستشٹی دیاں ریکھا ابھر
آئیاں۔ ”نورے! ماں اسے دھرتی وچ دفن ہون دی ضد کر کے آئی سی۔“

شام پے رہی سی۔ لوک سٹیشن ول ٹرپے سن۔ بھو آدی قبر کھودی گئی۔ بھو آنوں
 قبر وچ لٹایا گیا۔ مولوی نے ”توبہ استخفار“ لئی آکاش ول ہتھیلیاں چکیاں تے اُچی
 آواز وچ ’ان للہ وان الیہ راجعون‘ بولیا۔ جیجی صاحب داپاٹھ سماپت ہو یا۔ ماتا
 نون چرناں وچ ستھان بخشن لئی ارداس ہوئی۔ بھو آنوں قبر وچ لٹایا گیا۔ مینوں
 بھو آدی ٹھوڈی دے کھنے ہوئے تل ہور گوڑھے لگے۔ چٹے سندھوری چہرے
 تے کھنے گاڑھے نیلے رنگ دے تل۔ لوکاں نے مٹھاں بھر کے مٹی قبر وچ سٹی۔
 میں وی دوہیں مٹھاں بھر قبر وچ مٹی سٹی۔

ہن سٹیشن ول دوڑن دی کابل سی۔ ویکھیا حسن ابدال سٹیشن دے بیچ تے میرے
 نال گڈی وچ بیٹھے بزرگ باباجی بند اٹیچی تے بانہہ ٹکائی بڑے آرام نال بیٹھے سن۔
 میں اوہناں نون پنچہ صاحب کدھرے نہیں سی ویکھیا۔ شاید متھاٹیک، درشن کر،
 اشان کر دو دنوں توں اتھے اسے بیچ تے ہی حسن ابدال دے سٹیشن تے بیٹھے اپنی
 یاد دی زیارت کر دے رہے سن۔

ناسور

رات انتاں دی کالی ہے۔ کالے گھنگھور بدل گھرے ہن۔ ہوا بند ہے۔ تارے
چھپے ہن۔ ہمس ہے۔ چپ چپ کردا پسینہ ہے۔ سریراں دی گندھ ہے۔ رُکھ،
پودے، گھاہ وی آکاش ول نظر اں نکائی مون کھلوتے ہن۔ نہ گھاہ دی سرسراہٹ
ہے، نہ پیتیاں دی کھہر کانا پھوسی۔ رات ادھی بیت گئی ہے۔
چوٹرفیں پسری چپ نوں پوش کالونی دے پچھوڑے اگڑ دگڑز مین 'تے انگنت
بنیاں جھونپڑیاں وچ مچے شور نے تروڑیا ہے۔

چپ، اکانت، ٹھہرے ہوئے و اتاورن دی وی اپنی و لکھن ہوند ہے۔ تھوڑی جہی
بل جل دی آواز دور دور تیک پہنچ جاندی ہے۔ جھگیاں وچ شور ودھ رہیا ہے۔
آوازاں نال ہور آوازاں رگڈ ہو گئیاں ہن۔ کتیاں دے بھونکن دی آواز وی
ہور اچی ہو گئی ہے۔ اینکاں سرگھاہ پھوس دیاں چھتاں والیاں جھگیاں دے نیویں
نیویں، نکلے نکلے بوہیاں وچوں باہر نکل آئے ہن۔ سارے حیران ہن۔ مونہاں
دے وات کھلے رہ گئے ہن۔ اکھاں اڈیاں گئیاں ہن۔

سکھی رام دی عورت رامکلی جھگی وچوں دھنیا نوں والاں توں پھڑکے گھڑیسی دی باہر
لے آئی ہے اتے اوہنوں پرانی لیر وانگ جھگی وچوں باہر سٹ دتا ہے۔ دھنیا
دھرتی دی ہک نال چھڑی، لوکاں دیاں آوازاں سن رہی ہے۔ اوہ اٹھنا چاہندی ہے،
اپنے آپ نوں سنبھالنا چاہندی ہے، پر نہ اس دے تن اتلا کوئی کپڑا ثابت ہے، نہ

ہڈیاں وچ اٹھن دازور ہے۔ رامکلی نے تاں مار مار اس دیاں ہڈیاں کڑکا دتیاں
ہن۔ کپڑے لیرو لیرو کردتے ہن۔ کوئی ہو رو ویلا ہوندا تاں دھنیا اک نوں تاں
کیہ، کنیاں نوں دھرتی اتے ڈیگ لیندی، پر ہن اوہ چپ ہے۔ بجے ٹٹے ککھ
کانے وانگ دھرتی دی ہک نال چڑی لوکاں دیاں گلاں سن رہی ہے۔

کینا کوس رہے ہن اس بستی دے سارے مرد۔ کنابرا بھلا کہہ رہیاں ہن اس دیاں
آنڈھناں گوانڈھناں۔ اوہ چپ ہے۔ لوکاں دیاں گلاں سن رہی ہے۔ ہر اک
دی آواز پچھاندی ہے۔ ساریاں دیاں کر تو تاں جاندی ہے۔ اوہ سوچدی ہے، جے
اس وچ ہمت ہوئے تاں اک اک نوں ننگا کر دیوے۔ پھر سبھ دیاں زباناں نوں
کاٹھ مار جائے گا، نظراں پتھرا جان گیاں، جسماں وچوں رت نچڑ جائیگی۔ ایہہ
ساریاں عورتاں، ایہہ سارے مرد، آپو اپنے ڈھڈھکدے اندر وڈبک کے بیٹھ
جانگے پر اوہ چپ رہی، دھرتی دی ہک نالوں وچھرن دی اس وچ سمر تھا نہیں سی۔
دھنیا تے رامکلی دیاں جھگیاں دی کندھ سانجھی ہے۔

جھگیاں جھوپڑیاں دی ایہہ بستی دھنیا دی جھوپڑی نال ہی وصی ہے۔ اتھے تاں
اچے اچے ابرق دے ٹلے، کھائیاں، اگڑ دگڑ رستے اتے پتھر ہی پتھر سن۔ دودھ
دھوتیاں چاننیاں راتاں وچ ہیریاں وانگ چمکدے سن پتھراں وچ جڑے ابرق
دے ٹوٹے۔ اتھے ہی دھنیا تے اس دامہانویر کیری وچ کم کردے سن۔ مہاویر
برود لا کے پتھراں دے سینے پاڑا سی۔ پتھراں نوں کٹ کٹ دھنیا اتے

ساتھتاں روڑی بناندیاں سن۔ ٹک ٹک ٹک؛ سارا دن ہتھوڑیاں چلدیاں، ڈھیر لگدے۔

اک دن مہاویر دے دور نسن توں پہلاں ہی بارود پاٹ گیا تے اوہ وی پتھر مٹی دی طرحاں ہوا وچ اچھل چور چور دور جا ڈگیا سی۔ اس دی لت اتے بانہہ دے چیتھڑے لٹک گئے۔ مہینیاں بدھی اوہ ہسپتال پیارہا۔ جدوں واپس پر تیاں اداھا مہاویر اک لت، اک ہتھ۔ ادوں اس دا پہلا بچہ کجھ مہینیاں داسی۔

کوٹھیاں دے پچھوڑے دھرتی ساویں پدھری ہو گئی۔ ٹبے، ٹویاں وچ سما گئے۔ پتھر روڑی کندھاں سڑکاں وچ چنے گئے۔ دھنیا نے اک ٹوئے دی نقر وچ گھاہ پھوس دی چھت بنا لئی۔ گارے مٹی دیاں کندھاں چن لئیاں۔ ادھ ادھورا مہانویر جھگی دے باہر منجی اتے پیابیزیاں پھوکد ارہندا۔ کجھ ہی دناں وچ ہور جھگیاں وی بن گئیاں۔

ہن دھنیا دے چیتے دی اک گھڑی نوں کاٹھ مار گیا ہے کہ پہلی واری اس عورت نال ملاقات کنج ہوئی جیہڑی اس دا بچہ لے گئی سی۔ اس ویلے دھنیا تے مہاویر کنے سکھی تے ولے ہو گئے سن۔ تاریاں دی چھاویں اوہ عورت بچہ لے جاندی سی تے دن ڈبے تاریاں دی چھانویں کجھ پیسے تے بچہ واپس دے جاندی سی۔ اس عورت داوی عجیب دھندا ہے۔ مزدوری کر دیاں عورتاں دے بچے کرائے تے لے جاندی ہے۔ جنا چھوٹا بچہ، اینا ہی اس دا دیہاڑی دا کرایہ ودھ دیندی ہے۔ دھنیا نوں بڑا سکھ ملیا سی۔ بچے دا کھانا خوراک سبھ کجھ اس دے ہی ذمے ہوندا سی۔

پھر پورے دناں اتے دھنیا ساری دیہاڑی وی تاں نہیں سی لاسکدی۔ ہف
 جاندی۔ پسلیاں ترژن لگ پیندیاں۔ کمرٹن لگدی سی۔ ادھی دیہاڑی اتے بچے
 دے پیسیاں نال دوویں ویلے ٹھل جاندے۔

ہالی تاں مسان پے وی نہیں پھٹدی۔ چڑیاں، کاں، پنچھی، آپو اپنے آہنیاں توں
 باہر آدشھ سویر، داگیت وی نہیں الاپدے، اوہ عورت دھنیا دی جھگی دے باہر آ
 کے بیٹھ جاندی۔ میلے کچیلے کپڑے، بیانیاں پھٹیں پیر، گٹیوں اچی دھوتی، تے
 دھوتی دے ڈب وچ لٹکدی میلی جہی گتھی جس وچوں ٹین دی ڈبی داتمبا کو کڈھ
 تلی تے مسلدی ہے تے پھر بیٹھاں اک پاسے رکھ لیندی ہے۔ کاغذ دیاں پڑیاں
 کھولدی ہے، کجھ حساب لاندی ہے تے پھر پڑی نوں گتھی وچ پاد بنددی ہے۔

دھنیا دادو جاکھ مسان کجھ دناں داہویا ہے۔ اوہ دو بچے نوں وی لے گئی ہے۔
 دھنیا دادی مہاویر ہڈیاں دی مٹھ، سکامریکل، جوئیں کھیتاں وچ کھلوتا اک ٹنگا
 ڈراوا جاں بانس دا پتلا، سارا دن بیٹھا رہندا ہے۔ دوواری تاں دھنیا نے دو جی بستی
 دے سرکاری سکول کول چھابا وی لادتا ہے پر اس دی تاں ڈھانی ہی ہو رہی گئی
 ہے۔ کم کرن، کماؤن توں او ایسلا ہو گیا ہے۔ دو پیسے کما لئے تاں جوئے جتلی وچ جا
 بیٹھا۔ جت گیا تاں شراب پی لئی؛ ہار گیا تاں دھنیا دی خیر نہ ہوندی۔ لڑائی
 جھگڑا، مار کٹائی۔ مار مار دھنیا دی بوٹی بوٹی اڈا دیندا ایہہ سکاماڑو جیہا ادھا ادھورا
 مرد۔ پہلے پہلے تاں جھگیاں والے بچاندے رہے، دھنیا نوں چھڈاندے رہے؛

پھر روز دا ایہی کرم ہو گیا۔ اس عورت دے آندے ہی اوہ جھٹا مار پیسے کھوہ لیندا اتے اس دی بساکھی دی ٹک ٹک تیک سنندی۔

کنے ورھیاں توں ایہو کرم چلایا آ رہا ہے۔ کئی واری دھنیا بچے لے کے جان والی عورت دے کچھے کچھے وی جاندی سی۔ بچہ اس عورت دی جھولی وچ روندنا کر لاندنا۔ دوروں دیکھدی دھنیا دے جسم وچوں ساری رت نچڑ جاندی سی۔ بچہ تڑفدا، جوئیں اس دی گودڑی وچ کنڈے، کاکروچ جاں نکیلے پتھر بچے نوں چبھدے ہون۔ بچہ جنازور نال روندنا تڑپھدا، انے ہی عورت تر لے پاندی، دہائی دیندی، پیسے منگدی، ”میرا بچہ بھوکھ سے مرارہا ہے، اس کے دودھ کے لیے پیسے۔“ اوہ متھے وی ٹیکدی۔ لوکاں دے کچھے وی دوڑدی۔ پیریں ہتھ لاندی۔ کدے اک چرا ہے وچ کھلوندی، کدے دو بے چرا ہے وچ۔ بچے نوں گودی وچ لے کے منگن نال اس دی دیہاڑی چنگی بن جاندی۔ بچے دیاں اکھاں سچ جاندیاں۔ آواز بھاری ہو جاندی، تے شام نوں اپنی ماں کول بچہ بیصورت جیہا پیا رہندا۔

اوہ عورت دھنیا دے بچے ہور منگتیاں نوں کرائے اتے دین لگ پئی سی۔ دھنیا نے پتھر کٹنے چھڈ دتے۔ نہ پوری دیہاڑی لاسکدی سی، نہ پورے پیسے ملدے سن۔ ہن اس توں سارا دن ہتھوڑی نہیں سی وجدی۔ وہاں جیہا شروع ہو گیا سی وہاں عورتاں وچ۔ کیہو جیہا سمجھوتہ سی تے کہی سانجھیداری! بچیاں دے جسموں دا وپار۔ دھنیاں دا پیر جدوں وی بھاری ہوندا ہے، مہانویر اتے دھنیا دے چہرے

کھڑ جانڈے ہن۔ ہسوں ہسوں کردے چہرے، گھر وچ اک ہور نویں جی دی آمد دے وادھے دی خوشی ہوندی ہے۔ دھنیا ہن نہ شراب توں روس کردی ہے، نہ ماراں توں اپنے آپ نوں بچاؤندی ہے۔ اچی لمی، بھرویں دھنیا تاں مہاویر جے دو بندیاں نوں مٹھیاں وچ نیپڑ لئے۔ اس ادھے ادھورے اک ٹنگ والے مہانویر دی تیلی گردن اکو مروڑی نال پرھاں وگاہ مارے، پر اوہ تھوڑی دیر بعد ہی مہاویر کول لمی پے جانڈی ہے۔ اس نوں پتہ ہے، پھر اوہ اس نوں انتاں داپیار کردا ہے اتے اس داپیر بھاری ہو جاندا ہے۔ بھری بھرائی دھنیا دی چال وچ مٹک آجانڈی ہے۔ قدماں پیٹھلی دھرتی نوں کانا چھڑ جاندا ہے۔ دھنیا ہر سال بچہ پیدا کرن لگ پئی ہے۔ ابھی سی اس دادھندا۔ اس دھندے توں روٹی چلدی سی، مہاویر دی شراب، جو آ۔ تے دھنیا جویں بچے پیدا کرن والی مشین بن گئی ہووے۔ ابھی اوہناں دی روزی سی، ابھی کمائی، ایہو کم، ایہو ویہار۔

کیہ دیندی سی اوہ عورت بچیاں نوں؟ رات نوں ادھ بے ہوش جے بچے گھر پر تڈے۔ باہواں لتاں اتے رسدے زخماں دی اوہناں نوں نہ پرواہ ہوندی، نہ پیڑ۔ ادھ ننگے، ادھ کچے بچے جھگی وچ صرف رات کٹدے۔ ستے ستے ننگے ڈھڈاں اتے ہتھ مار دے، ”بھگوان کے نام کوئی پیسہ۔۔۔ ہمارا ماں باپ مر گیا۔۔۔“ دھنیا دے جگر نوں چیساں پیندیاں تاں سن، پر روزی روٹی داوی بڑا وڈا سوال سی؛ ڈھڈ دی بھکھ دا، ادھے آدمی دیاں لوڑاں دا۔ دھنیا نوں موہ وی تاں نہیں سی بچدا، اپنی لکھ دے جایاں نال۔ پیسے خاطر ہی اس بچے جمائے۔ اوہ اوہناں دے

چہرے صرف رات دے ہنیرے وچ ہی دیکھدی جویں کوئی مہمان صرف رات کٹن آؤندے ہون۔ جھگیاں دے ہور بچے بے فکر کھیڈ دے، نچدے کد دے ویکھ اوہدیاں آندراں وچ کڑول وی پیندے، پر اوہ آپے ہی مونہہ پھیر احساس دا گلاگھٹ لیندی سی۔

جیہڑے بچے تھوڑے وڈے ہو گئے سن، اس عورت نے ہسپتالاں، مندرراں، چراہیاں اتے اوہناں نوں تھانواں مل دتیاں سن۔ اوہ ٹھوکرراں کھاندے، نشیلیاں گولیاں پھکدے، منگدے منگدے، خورے کتھے کتھے دھکے کھاندے چلے گئے۔ کدے رات نوں وی گھر نہیں پر تدے۔ اوہناں دے چیتیاں توں ماں پیو، جھگی، بستی، ککھاں کانیاں دیاں چھتاں سبھ و سرگئیاں ہن۔ اوہناں دے اپنے ہی اڈے بن گئے ہن۔ اوہناں نوں اپنے ہی ساتھی مل گئے ہن۔

ہُن دھنیا کول صرف دو ہی بچے رہ گئے ہن۔ جنے پیسے اوہ عورت ایہناں بچیاں نوں دیندی ہے، اس نال تاں اوہناں دے پیٹ دی بھٹھی نہیں جھلسدی۔ مہاویر تاں بیڑیاں پھوکدا، شراباں پینداساہ ست ہن ست ہو گیا ہے۔ کدے اوہ روند ا ہے، بچیاں نوں آوازاں ماردا ہے جیہناں دے نال وی اس نوں بھل گئے ہن۔ دھنیا وی سوچدی ہے، جے اس دے سارے بچے گھر ہون تاں جھگی وچ بیٹھ وی نہ سکن۔ اس نوں اپنی ہی ککھ دے جایاں دی گنتی بھل جاندی ہے۔ پوٹیاں اتے گنتی نوں کدے اک بچہ بھل جاند ا ہے، کدے دو جا۔ تے اوہ دوہاں کڑیاں

دے اگڑ پچھڑ ہوئے منڈیاں نوں پوٹیاں اُتے گندی ہے، منڈے جیہناں دیاں
نہاراں وی ہُن اوس نوں یاد نہیں۔

دھنیا دا سبھ توں چھوٹا منڈا وی ہن تن ورھیاں دا ہو گیا ہے۔ اٹھاں کُورھیاں دی
بالڑی نوں کیرے پتھر ڈھون کٹن بھیج دتا ہے۔ بچے دی سارے دن دی محنت
دے پیسے تاں بہت گھٹ ملدے ہن، تے تن ورھیاں دے منگتے بچے اتے نہ کوئی
ترس کھاند ہے، نہ اوہ خود منگ سکدا ہے۔ اس داریٹ بہت گھٹ ہے۔

مہاویر نوں کئی واری مارن لئی اکسایا ہے۔ شراب دی بوتل توڑی، تاش اگ وچ
تے بیڑی دی ڈبی چکڑ وچ سٹی، پر اوہ تاں صرف گالھاں ہی بکدا، اس دے
جنڈے پندار ہیاسی۔ نہ مارن لئی الریا، نہ بساکھی چک ہوئی۔ اس دے تاں ہتھ وی
کمدے ہن، لت لڑکھڑاندی ہے، بساکھی ڈگمگاندی ہے، ہتھاں وچ مکا کسن دی
وی طاقت نہیں رہی۔ جو ہتھ لگا، اس وگاہ ماریا۔ دھنیا دے متھے اتے پھٹ پے
گیا۔ لہو دی دھتیری وگ تری۔ ہُن اوہ کیہ کرے؟ اس عورت توں کنا ڈر ہے۔
اوہ روز بوہال کے آبیٹھدی ہے، ”کام کا مندا پڑ گئی رے دھنیا۔“ تے اوہ کنیاں
ہی دھمکیاں دے گئی سی۔

متھے دی چوٹ وچوں اٹھدیاں چبساں اوہ ’سی سی‘ کردی دبانندی، چپ پئی اس
عورت دی صرف آواز سندی رہی، ”دھنیا، کے موکولنا، مندر کا بیلا بہائی
جاوت۔“

پہلاں تاں دھنیا اس دی آواز نال، ہی اٹھ بیٹھدی سی۔ ستے، جاگدے، ادھ ستے،
 ادھ جاگدے ریں ریں روندے پچیاں نوں اس عورت دے ہتھ پھڑا دیندی
 سی۔ تے اوہ دھریکدی دھریکدی، ماردی، گالھاں کڈھدی پچیاں نوں لے کے
 جاندی سی۔ اج دھنیا دا جی کیتا کہ اس عورت دا گریوان پکڑے، تے مار مار جھگیاں
 توں دور نالے دے پار دھریک کے لے جائے، تے پھر کدے اس دامونہ نہ
 ویکھے، پر اوہ کجھ وی نہیں کر سکی۔ اپنے تنوں وریاں دے ستے بچے نوں اس دی
 انگلی لادتا۔ روند اچھ، پیروں ننگا، تیروں ننگا۔

اج دھنیا دے جسم وچ عجیب طرحاں دی اچویں مچی ہے۔ رگ رگ وچ سونیاں
 دی چوبھ ہے۔ ساہ گرم تے تیز ہے۔ بدن ٹنڈا ہے۔ ہوٹھاں اتے پیپرہی جہی جی
 ہے۔ پاسے مار مار ہنس گئی ہے۔ تنوں وریاں دا بچہ بے صورت جیہا پیا ہے۔ کڑی
 تھکی ٹٹی گھوک ستی ہے۔ مہانویر نے اپنی اکو اک بانہہ نوں اکھاں اتے رکھیا ہویا
 ہے۔ اس دی دوجے بانہہ تے لت دا ٹنڈ کدے کدے فر کدے ہن۔ ادھی
 رات ہو گئی ہے۔ دھنیا نے جھجھری وچوں پانی پیتا، تے گلاس وچ کئی دیر ہونٹھ ڈبوئی
 رکھے۔ پھر اک سوچ اس دیاں انیند ریاں اکھاں وچ ٹھہر گئی۔ اوہ اٹھ کے بیٹھ
 گئی۔ اپنی ساہ ست ہین تاں اوہ پتھر ڈھونڈی وی نہیں سی ہوئی۔ اپنی نڈھال تاں
 اوہ دس بچے جم کے وی نہیں سی ہوئی۔ پہلی واری ادھی رات نوں جدوں دھنیا نے
 اپنی جھونپڑی دا تنگ جیہا بوہا اکڑوں ہو کے انگھیا، تاں اس دے سردی گھسرن
 نال گھاہ، پھوس، تیلیاں دی چھت وچوں وی کجھ تڑاں بیٹھاں دھرتی اتے

ڈگیاں۔ اوہ ملکڑے جے ٹے بھجیے پھٹیاں دے درنوں کھولھ باہر نکل گئی۔ تختے
 کبے، کچیاں کندھاں نالوں مٹی بھری، دھرتی دی ہک کبی۔ دھنیانے بیٹھلا ہونٹھ
 زور نال چتھیا، تے جھونپڑی دے ٹین نوں سرکا کے اندر وڑ گئی۔ کل ہی پارلی
 جھونپڑی والی عورت اپنے گھر پنڈ گئی سی۔

پھر اک کرم انج ہی ٹر پیاسی۔ در در منگدی دھنیانوی اسے عورت وانگ جوئیں
 بھکارن ہووے۔ جھگی جھگی وچوں سوہاں لیندی، مرداں کچھے پیندی، اوہ ککھ
 بھرن دی بھیکھ منگدی۔ اسے عورت دی طرحاں جیہڑی بھکھے پیٹ لئی جھوٹھے
 اتھر ووگاندی، ترلے واسطے پاندی کئی واری آدمیاں دیاں باہواں پھڑ لیندی ہے،
 کپڑے پھڑ لیندی ہے، واسطے پاندی دہائی دیندی ہے۔

مہاویر نے وی ننگے ڈھڈا تے ہتھ پھیر سمجھوتہ کر لیا۔ اوہ نہ دھنیانوں ماردا، نہ
 گالھاں کڈھدا۔ دوہاں وچالے ٹھنڈی چپ پسر گئی۔ دوہیں اک دوہے توں
 اکھاں چراندے۔ دھنیانوں بوہے وچوں باہر نکلی، مہانویر دی لت تے بانہہ
 دے ٹنڈ کمبن لگدے۔ اس دے سینے اتے جوئیں سپ لیٹ جاندا ہے، تے اکھاں
 پیچ مچلا بن جاندا ہے۔

بہستیاں جھگیاں وچ اوہ بچہ منگدی جسم پھیلاندی رہی۔ در در بھٹک کے وی اپنا
 اپنا گواکے وی، تن چنڈیاکے وی کجھ ہتھ نہ آیا۔

اج سکھی رام دی عورت رامکلی نے گتوں پھڑ دھر کیا ہے۔ مار ماراں دیاں ہڈیاں
 کڑکا دتیاں ہن۔ کپڑے لیر و لیر و کرتے ہن۔ اپنی سانجھی کندھ توں اس دھنیان

دی جھگی دا کھیریل وی بیٹھاں وگاہ ماریا ہے۔ اپنے آدمی نوں وی گھسیٹدی
گھسیٹدی باہر لے آئی ہے۔ چو طرفی رولا مچیا ہے۔ ہر کوئی دو جے نوں چور بناؤن
دی کوشش کر رہا ہے۔ مرد موجود کسدے ہن، عورتاں لعنتاں پاندیاں ہن،
کڑیاں دیک کے اندر جھگیاں وچ وڑ گئیاں ہن، منڈے سکھی رام نال مشکریاں
کردے ہن۔ اوہ گوڈیاں پر نے اکھاں نوائی چپ بیٹھا ہے۔

دھنیا دھرتی دی ہک نال جڑی ہے۔ کسے اٹھایا نہ، کسے بٹھایا نہ۔ نہ کسے ہمدردی
جتائی، نہ کسے اپنت وکھائی۔ دھنیا نوں ہر بندے، ہر عورت دا پتہ ہے کوئی کنا کو ننگا
ہے۔ کنے کو کپڑیاں دیاں تھیاں بیٹھاں اس اپنا اپنا لکایا ہویا ہے۔ اہ اک اک
نووں شرھیام پر دے پاڑ ننگا کر سکدی ہے، پر اس اکو وار چترنی اپنے ول گھور دیاں
اکھاں ول ویکھیا۔ گھور دیاں، جویں بلیاں دیاں ہنیرے وچ لشدیاں اکھاں۔
نظراں، جویں دودھاریاں تکھیاں کٹاراں اس دے جسم دی بوٹی بوٹی کرن لگیاں
ہوں؛ پر نہیں نہیں، اس دے سن دماغ وچوں اک چنگ نکلی، ”ایہہ تاں الو آں
دیاں اکھاں نیں۔ عجیب قسم دے الو نے۔ ایہناں دی ایہہ نظر اپنیاں کرتوتاں
واری پتھر اجاندی ہے۔“

اوہ اکو جھٹکے نال اٹھی۔ انگنت بھونڈاں دی بھنھناہٹ اس دے کناں وچ پئی اتے
اوہ دور کھائیاں ٹوٹیاں ول نکل گئی، جتھے کدے اچے اچے ٹلے سر چک آکاش
دی نیلتن ماندے سن۔ چن تاریاں دی چاننی وچ دھر تیک نہاندے سن۔

ہن اوہ سارا دن بھٹکدی رہندی ہے۔ ہسپتال، دھارمک استھان، بھیڑ بھڑکے، جتھے وی اوہ ادھ ننگا، ادھ کچیا، نیم بے ہوش بچہ منگدا دیکھدی ہے، اس ول دھانہدی ہے، جفی وچ لینا چاہندی ہے، سینے نال گھٹنا چاہندی ہے۔ اس نوں محسوس ہوندا ہے ایہہ ہزاراں بچے، ہزاراں ہی ننگے بھگھے ڈھڈھ سارے اس دے جائے نیں، اسے دیاں اپنیاں انگلاں دے ناخون نے جیہناں دا درد اسیہہ ہے۔ ایہہ ناخون اس دے سارے جسم اتے اگ پئے نے، تے ناکھوناں دے ناسور بن کے رسن لگ پئے ہن۔ کئی پاگل جہی ہو گئی ہے۔ اک وی بچہ اپنا نہیں لگدا۔ سارے دے سارے ہی اپنے ہن۔ اوہ کیہ کرے؟ اوہ چوکاں ول دوڑ پیندی ہے۔ چوکاں وچ لال بتیاں کارن کھلوتیاں موٹراں، کاراں، سکوٹراں والیاں اگے بچے کر دیاں، ترلے واسطے پاندیاں، منگدیاں عورتاں دے کچھڑ چھوٹے چھوٹے بچے دیکھ اس داسینہ چریندا ہے۔ منگتیاں دے کچھڑوں بچے کھوہندی ہے، نسدی ہے، ڈگدی ہے، ماراں کھاندی ہے، ”ایہہ بچے میرے نے، ایہہ بچے میرے نے!“ تھک ٹٹ کے جھگی دی چھت بیٹھاں لمی پے جاندی ہے۔ اپنے جھرٹاندے پیٹ اتے ہتھ فیردی صرف گھاہ پھوس دی چھت نوں گھوردی ہے۔ ڈردی ہے، اس دے اندر لی اگ نال ایہہ چھت وی نہ سڑ جائے۔ اوہ نہو آں نال دھرتی کھرچدی ہے۔ جھگی اندر لی دھرتی نوں کھرچ کھرچ اس اوں بنا دتا ہے، جوں کسے زسری دی کیاری دی نوں پھٹی پودہنے وکی ہوئے تے دھرتی ٹوئے ٹوئے، مورییاں مورییاں، سکھنی خالی ہو گئی ہوئے۔

فری ہینڈ

امر ترس سٹیشن تے کھلوتی ڈیکس گڈی دی پہلی چیک نال ریزرو سیٹاں والا ڈبہ وی کھچا کھچا بھر گیا۔ چار سیٹاں والیاں برتھاں اتے پورے سولھاں گوڈے نالو نالو جڑ گئے۔ سیٹاں والے کجھ بولے کجھ آرام نال سر کے۔ بھیڑ نال تینیاں ڈبہ تے کجھ لوک کھپ مچاندے اتلیاں سیٹاں اتے وی جا بیٹھے۔

چھوٹے زنانہ ڈبے دے باہر بیٹھے لال داڑھی والے بڈھے میاں نوں نسواری برقعے والی عورت نے آس پاس دیاں سواریاں توں پچھ اندر ہی بلایا۔ بڈھے میاں نے چھاتی اتے ہتھ رکھ لہما ساہ کھچیا۔ باہرلی بھیڑ 'بچ اسدا دم گھٹن لگا سی۔ مہندی رنگی لال داڑھی، کالی ٹوپی 'چوں موڈھیاں تیک پلمدیاں لال لٹاں، نک دی گھوڑی توں بیٹھاں ڈھلکی موٹے شیشیاں والی عینک دی کاٹھی، ورھیاں دیاں نہوندریاں دا ترنڈیاں جسم، چٹے پجامے 'چوں باہر ول ابھریاں گوڈیاں دیاں ہڈیاں، کالا لہما کوٹ، بانہہ نال لٹکدی اک گتھی تے تسویہ پھیر دا گوڈے ڈھڈناں جوڑا اک نکر وچ بیٹھ گیا۔

گڈی دی دوجی چیک نال زنانہ ڈبے دے بوسے کول بھیڑ 'چوں سراں دی لہراٹھی تے کئے ہی لوک ڈگدے، ڈھہندے، بچدے اندر آوڑے۔ زنانہ سواریاں اکڑو ہو کے بیٹھیاں، اک دوجی ول ویکھ منہ متھا سکیٹریا۔ پیر دھر دے دھر دے بھیڑ

نے سارا ڈبہ مل لیا۔ تسویہ پھیر دے میاں جی دا ہتھ وی تنگ ہو گیا، 'یا اللہ' کہندے اس لماساہ بھریا۔

بھیڑ بھڑ کے دی لہر دے سر کجھ سیٹاں اتے اڑ گئے، کجھ اتلیاں برتھاں اتے چڑھ گئے، کجھ ہیٹھ پئے سامان اتے سٹ گئے۔ 'یا آ لا ہا' دی آواز نال ساریاں دی گل بات میاں جی دو آ لے الجھ گئی۔ 'کتھوں آئے میاں جی قبلہ؟' اک نے جڑے گوڈیاں اتے بریچھ کیس 'چوں تاش کڈھدے پچھیا۔

اک آواز ہور ابھری، 'چھڈ پرھاں یار..... کنیاں نیں؟'
'لے..... ما..... کدے کوئی ہور وی لے آیا کرو،' تاش کڈھدے آدمی نے منہ سجا کے کہا۔

'لے بنی..... اج تے آگیا انند، دو دکھو دکھ جسیاں دے ہتھاں دی تاڑی نال زور دی پٹاکا وجیا۔

اک ہور نے کوٹ دیاں جیباں 'چوں دو ہوں ہتھ باہر کڈھے، پھوک مار دوہاں دیاں تلیاں مل کے گرم کیتیاں، باری کول بیٹھی کڑی نوں کنکھیاں ویکھیا، گلے نال لپیٹے رنگدار ڈبیاں والے مفلر نوں گردن دو ایوں کھولھ پھر لپیٹیاں۔ بھیڑ نال ڈبے 'بچ ساہ گھٹوئیں ہواڑ بھری گئی۔ کڑی نے باری دا ادھا کوشٹر کھولھ تازی ہوا دے لے لے ساہ بھرے۔ مفلر والے منڈے دی پٹھ ٹھنڈھی ہوانال ٹھری، اسنے کچھ مڑ کے ویکھدے کجھ کہنا چاہیا پر کڑی دے چہرے اتے سخت جیہا پر بھاو ویکھ کجھ بول نہ سکیا۔

ٹکٹ چیکر نے کسے دا پاس دیکھیا، کسے دا ٹکٹ۔ ریزرو سیٹاں والے زنانہ چھوٹے
 ڈبے نوں مرداں، منڈیاں نال توڑیا دیکھ کے وی اس کسے نوں کجھ ناں کیہا۔ تاش
 فینڈے بابو کولوں اس ٹکٹ منگی۔ منڈے نے اکھاں اوں پھیریاں جوں ٹکٹ
 چیکر دا نہیں کسے منگتے دا ہتھ بھیکھ منگن لئی اس ساہمنے اڈیا ہونے تے اوہ لا پرواہی
 نال تاش پھینڈا رہا پھینڈا رہا۔

ٹکٹ چیکر نے اسدے موڈھے نوں انگلی نال ٹھکوریوں، 'ٹکٹ... تے انگلی
 جلدی دے اشارے 'چ ہلاؤن لگا۔

'ڈی. پی. تے تاش پھینڈے اس اکھاں نیویاں کر لئیاں۔

'کی... ڈی. ایس. پی.؟'

'نہیں صاحب... ڈی. پی. ڈی. پی. مینز ڈیلھی بیسنجر، شاید اس کول ٹکٹ نہیں
 سی۔ ہاسے دارلواں ملواں غڑا کا ڈبے دیاں کندھاں نال ٹکر اباری 'چوں باہر گڈی
 دے شور وچ الوپ ہو گیا۔ ہاسے دی گونج وچ کڑی دے ہاسے دے گھنگر ووی
 چھنکے تے بڈھے میاں دی گھگھائی آواز دے ٹل وی۔ ٹکٹ چیکر وی چھتھا جیہا پے
 چلا گیا۔ شاید بابو آل دی ٹولی، آج دی پیڑھی دے ششٹا چارتے گرم جوشی نال اس
 داروز دا واہ سی۔

تاش پھینڈے منڈے دی چھاتی جت دے احساس نے ہور چوڑی پھیلا دتی اس
 دے ہتھ تاش پھینڈے ہور زور نال چلن لگے، 'کنیاں ڈھیریاں؟' اس آلے
 دو آلے انگل پھیر دے کھیڈن والے ساتھیاں دے جھر مٹ نوں گنیاتے پتیاں

دیاں اٹھ ڈھیریاں ونڈیاں۔ کاغذ پین بریف کیس دی پٹھ ات سچ گئے۔ مفلر والے منڈے نے پتے جوڑدے گردن بھواں کے کچھے بیٹھی کڑی ول دیکھیا، 'مزہ آ جائے یار..... جے جو کر غلام نکلے..... تے پہلو ہوئے میم.... یاراں دے ہتھ وچ پھر ترے ترے میماں....' اس تر چھی نظر کڑی اتے سٹی تے پان دی میم دے پتے نوں چم گلے نال لالیا۔

'بکو اس نہیں کر.... کڈھ جو کر....' تاش فینڈے منڈے نے باقی پیتیاں دی ڈھیری زور نال بریف کیس اتے رکھدے کہا۔
'حکم دا غلام...!' اوہ اچھل پیا' ویکھی یاراں دی قسمت.... فری بیٹھتاں ہو یا سمجھو۔ اس چنگی وزاؤندے کڑی ول اشارہ کیتا۔

اسٹو وی یارو ہن پتہ.... ہو رادھا گھنٹہ باقی اے...! گوڈیاں اتے پئے بریف کیس اتے کنیاں ہی اکھاں دے جوڑے چڑ گئے، بوہے اگے سراں دی کندھ اتے کندھ چڑھ گئی۔ اتلیاں برتھاں اتے بیٹھے وی آپو اپنی صلاح دیندے رہے۔ کوئی پتہ سٹ پچھتیاں لگدا، کوئی چم کے سراں نال رلا ایناں خوش ہوندا جو یں ساری زندگی خوشی دادارو مدار ڈھیری اتلا ہتھ وچ آیا پتہ ہی ہوئے۔ اک وچ تسر جاں راؤڈ 'چوں نکلیا فالتو پتہ دو جے راؤنڈ 'چوں نکلیا فالتو پتہ دو جے راؤنڈ دی سچی راؤنڈ وچ لگدا، بازی جتن دا وسیلہ۔ اک بازی... دو جی... تے تیجی توں بعد جانند ہر ماڈل ٹاؤن دیاں کوٹھیاں گڈی دی دوڑ توں کچھے رہ گئیاں۔ پہلے کر اسنگ توں ہی گڈی دی چال دھیمیں ہو گئی۔ تاش دے پیتیاں تے ہتھاں وچ دی ہل چل مچ گئی۔ دو

چار روپیاں دیاں وٹندیاں جیہیاں، حساب کتاب گڈی دی رکی چال نال ختم ہو گیا۔
 تاش وچ سٹے کجھ سر سٹیشن اتے دوڑدی بھیڑ 'بچ رل گئے... سٹیشن توں نوں
 چہریاں دی بھیڑ کجھ ہتھ ہلے۔ زنانہ چھوٹے ڈبے وچ وی نوں جنڈلی نویاں
 آوازاں، نوں ہل چل، نوں کاواں رولی۔ کجھ نوں کجھ پرانے ہتھیاں 'بچ تاش پھر
 جڑ گئی.... سچی راؤنڈ، پیلو جو کر.... تسر.... سراں... پھیر نمبراں دا جماں
 منسپی ہونا، کاغذ قلم دا ملاپ، نویاں صلاحاں۔ انھاں دفتری لوکاں دی زندگی دا
 تاش وی اک حصہ ہے... ڈھڈلی نوکری نال جڑیا ہویا۔ سویر سار سورج دی لالی
 توں پہلاں پہلاں گھروں نکل اک شہر توں دو جے شہر نوکری لئی جانا، روز گڈیاں
 دی اڈیک، روز گڈیاں دا سفر... روز گڈی ملن نہ ملن، بھیڑ بھڑکے دیاں گلاں۔
 روز بھیڑاں دے دھکے.... دھنگوزوری ڈیاں 'بچ گھسنا.... جے پیر پسر جان تاں
 تاش دا شگل میلہ جے نہیں تاں دفتراں دیاں گلاں... شکانتاں... ننڈیا....
 چغلی.... وکھو وکھ دفتراں.... وکھو وکھ ڈیپارٹمنٹس وچ ہونڈیاں وی ساریاں
 دا اکو ٹاپک... اکور جھان.... اکو سنسٹھا دے حصے ہون جوں۔ اڈو اڈ سٹیشن
 اتے چڑھ کے وی امک سانجھ، اپنت۔ ون دے پنچھیاں دی اک بولی... اکو
 لے.... اکو سنگیت.... دفتراں سکولاں 'چوں نکل سٹیشناں ول دوڑنا، گڈیاں
 اڈیکنا، دھکے، بھیڑ، بھٹاں سورج دے ادی تے است ہون دا ایہناں ساریاں دا اکو
 کرم اکو کریا.... ہوئے جوں....

گڈی تیز چال اپنی منزل دل دوڑدی رہی۔ زنانہ چھوٹے ڈبے دے باہروی بھیڑ
 وچ رولا مچیا، سینکڑے چیکاں اکٹھیاں ہی گڈی دیاں چیکاں 'بچ رل گئیاں
 سواریاں وچ ہپھڑا دپھڑی مچ گئی، کنے ہی سرباریاں 'چوں باہر اڑے.... ڈبے
 دے بوہے دی راڈ نال لٹکدا اک نوجوان ہوا 'بچ اڈا کئی ہوئی پینگ وانگ ڈولدا
 پھڑی توں پرھاں جاں ڈگیا تے اسدی زندگی دی ڈور ٹٹ گئی۔ ڈبے 'بچ وکھو وکھ
 آوازاں ابھریاں، 'اجائی گوائی جان'.... 'جوانی دا ابلدا خون.... اجکل دے
 نوجوان سندے ہی کتھے نے کسے دی، اپنی منچت آئی کر کے چھڈ دے نے!...
 اٹینڈینٹ نے کئی واری اس نوں اندر آؤن لئی کہاوی سی۔ پر اس ہتھلابیگ اندر
 باری کول بیٹھی سواری کول پھڑا آپ راڈ پھڑی کھلو تارہاسی۔ گڈی دی تیز گتی رکی،
 لوک چھالاں مار کے اترے، اٹینڈینٹ نے اسدے بیگ 'چوں ایڈر جس کڈھیا
 تے کئی واری سنایا پر کوئی نہیں سی جاندا.... کسے دا جنڈلیدار نہیں سی... پولیس
 وی پہنچی تے گڈی ہولی ہولی رینگدی پھر تیز ہو گئی....

تاش ٹولی وچ وی تھوڑی حل چل مچی سی۔ ہتھلی بازی اکھئیڈی رہ گئی۔ لوک آپو
 اپنی تھاں پھر بیٹھ کھلو گئے، تاش دے پتے پھر پھینٹے جان لگے 'چلو چھڈو یار....
 اپنا موڈ کاہنوں خراب کرنا.... ہونیں کوئی.... اپنی موت آپ مل لئی سو۔ اپنا
 ڈی. پی. نہیں.... اپنا ڈی. پی. ہوندا تاں ٹرن دینی سی اسان گڈی.... روز مردی
 اے ایہو جہی دنیاں.... کدھرے کوئی فرق نہیں پیندا، کدھرے کوئی گھاٹا نہیں
 ہوندا، اسی چالے تردی رہندے اے دنیاں۔ بریف کیس والے منڈے نے

تاش زور زور دی پھینڈے کہا۔ تاش پھر ونڈین لگی.... بعضیاں پھر گرم
ہوئیاں.... جو کر... پیلو... تسر.. راؤنڈ۔

اک ہور وڈے سٹیشن دیاں فیکٹریاں دیاں چمنیاں دادھو آں ول ولینے کھاندا
اکاش دی بلندی نوں چھو نہداد سن لگا... کنیاں ہی چمنیاں... کنیاں ہی چھتاں....
تے وڈے گیٹاں نال ٹھکے وڈے وڈے بورڈ۔ تاش ٹولی دے سر پھر کاپی ول
بھکے.... بھکے... جہاں.... منفی.... وڈے سٹیشن دے پلیٹ فارم تے گڈی
رکی۔ مفلر والے منڈے نے دوہاں ہتھیاں دیاں تلیاں کھوہل سرتوں وی اتانہ
چکیاں۔ اپنا تاں فری بیٹڈاے.... ساریاں بعضیاں جتیاں نہ کسے کولوں کجھ
لینا.... تے نہ دینا بس دو گھڑیاں داموج میلہ.... 'ڈبے وچ پھیر ہل چل ہوئی
جسماں اتے جڑے سر سر کدے سر کدے ڈبے 'چوں باہر نکل گئے۔ ریزرو زانہ
ڈبے اک ادھیڑ جوڑا ہور آبیٹھا۔ ساریاں سواریاں نے سکھ داساہ لیا۔ بڈھے میاں
نے تسویہ بانہہ نال ٹنگی گتھی وچ پائی تے لوہے دی ڈبی 'چوں تمباکو دی چکی بھر
کے بیٹھلے ہونٹھ دے اندر رکھی۔ کجھ پلاں وچ ہی سارے اک دو جے دی منزل،
گھر باہر، شہر، کتے، ٹیراں بارے جانو ہو گئے۔ ادھیڑ جوڑا لالاجی جہلم دے سن تے
اوہ کناچر جہلم دریا تے بنیا پل، سٹیشن، مشین، محلے، گردوارے بارے کناں کجھ
پچھدے رہے۔ مشین محلے نوں گھر وچ ہالی پورے بوہے وی نہیں لگے۔ پھر لالا
جی نے گلاں گلاں 'چ ہی سیالکوٹ، گجراں والہ، وزیر آباد، لاہور سبھ گاہ لئے۔
اوہناں دی پتی راولپنڈی دیاں تھاواں چتو دی رہی پچھدی رہی اڈی ٹپا، کوکڑا

چھپاکی کھیڑیاں گئیاں..... مائی ویرودی بنھ.... راجا بازار.... سارے ہی گھم
 لیا اس۔ دوہوں جوڑے یاداں دے تانیاں پیٹیاں 'بچ الجھدے رہے۔ میاں جی
 انبالہ، پانیپت، کرنال بارے پچھدے رہے۔ سالوں بعد وی لالا جی داسیا لکوٹ،
 گزرانوالا اپنا سی۔ سالوں بعد وی میاں جی لئی اوہ علاقہ ہالہ وی پر آیا۔ آپو اپنی
 دھرتی دی مٹی دی سندھد، آپو اپنے دریاواں کسیاں دے پانی داسواد بیٹے دن، سنگی
 ساتھی یاداں دی دبی کتے ہنھیری گٹھ وچوں ساکار ہو گئے۔ اکھاں بھر آئیاں،
 آوازاں بھرٹاں گئیاں، سینیاں 'چوں نکلیاں ٹھنڈیاں آہاں.... ڈبے 'بچ ہن
 صرف گڈی دی آواز تے ہوادے تیز بلیلاں داشورسی۔ بیٹھیاں سواریاں دے
 بلھاں نوں چپ داتالا وجع گیا سی۔ ہو ابھاری بھاری ہو گئی سی۔
 'تسین کتھوں دے اماں...؟' بڈھے میاں نے چپ توڑن لئی باری کول بیٹھی
 کڑی نوں پچھیا۔

'جی... میں...؟ میرے پیرینٹس وی اودھروں دے ہی نے....'

'کتھوں دے....؟' لالا جی اتسک ہو گئے

'جی پکاتاں پتہ نیں.... پر شاید پھنر ٹیر دے...'

'ساڈیاں تاں پشتاں نوں اپنے پتا پر کھی تھاواں دے ناں وی بھل جانے نے، لالا
 جی دی پتی نے دوہیں ہتھاں دیاں تلیاں ملیاں۔

کڑی نے اکھاں نیویاں کر لئیاں۔ جو یں سچی اس توں بہت وڈی غلطی ہوئی ہووے
 بے شک اوہ ایتھوں ای جی پلی اے پر۔ 'بیٹی اماں کہن نال ناراض تے نہیں

ہوئی.... اسیں دھیاں نوں وی اماں سد دے ہاں۔ کنا ادب اے ایہناں
 اچھاڑاں وچ.... ہر بیٹی اماں ہوندی اے.... دھرتی وی تاں اماں اے.... میں
 اپنی اماں دی گود وچ مدتاں بعد آیا۔ 'تے میاں نے ڈبے دی زمین نال انگلا چھوہا
 متھے اتے ملیاں تے سجد اکیتا۔ دوہاں عورتاں چپ چاپ، اداسیاں اداسیاں گڈی
 دے شیشیاں توں پار دوڑ دے رکھاں توں، کھیتاں، سڑکاں، پگڈنڈیاں دیکھن لگ
 پیاں۔

مسوسے جے واتا ورن وچ پل پل بھاری بھاری ہو گئے کڑی نوں خورے! کیہ
 شیطانی سمجھی، 'ابا! امی جان تاں تہاڈے توں بہت چھوٹے لگدے نے....۔'
 'ہوں... خیر نال چوتھی بیگم اے.... چوتھی، بنڈھے میاں نے کمبدا ہتھ جھولی
 وچوں کڈھ چارے انگلاں کڈھ کے انج دسیاں، جویں ہووے، 'ایہہ کنیاں انگلاں
 نے؟'

'تسیں تاں بڑے زندہ دل نکلے میاں سانوں تاں اکواک بھاگبھری، ساہ نہیں لین
 دیندی، 'لالاجی نے پتی نوں اکھ ماری۔
 'اجی.... اے چوتھی بیگم تھوڑے ہی دن ہوئے راضی ہوئی اے تے نکاح....۔'
 کڑی گڑا کے مار زور زور دی ہسن لگی۔

لالاجی تے پتی اک دو بے دیاں اکھاں 'چ جھا کدے مسکرائے۔
 'تے تسیں ہنی مون لئی آئے او، 'سارے ڈبے ہا سے دی پتلی موٹی چھنکار پھیل
 گئی۔

گڈی تیز رفتار نال پڑاواں اتے رکدی رکدی دوڑدی رہی۔ بڈھا میاں اداس جیہا ہو گیا۔ کائی بیٹھاں دے چیتے اسے دھرتی دی ہک اتے ساکار ہون لگے۔ 'جدوں لال ہنھیری جھلی سی... ادوں پہلی بیگم پچیاں سمیت وچھڑ گئی سی پھر سالوں بعد پتہ لگا اوہ اپنے گھر ہی ٹھنڈھ ٹھنڈھ ہیر توں بعد وسن رسن لگ پئی سی۔ بڑا بھٹکیا کسے طرحاں اوہ کنڈیالی واڑ پار کر جان جاں میں اپنی دھرتی دی ہک چم سکاں.. پر کجھ وی نہ بنیا.... دوجی ادھواٹیوں توڑ گئی، تیجی اللہ نوں پیاری ہو گئی.... تے ایہہ.... یانصیب،' میاں دی آواز بھر ڈاگئی۔

'نویں.... دلہن....' کڑی نے گڑا کا ماریا۔

بیگم نے سراتے کیتی موٹی چادر جہی نال اپنے گوڈے وی ڈھک لئے تے حیرانی نال کڑی دا چہرہ نہارن لگی۔ اج دے بچے کئی کھل کے گل کر لیندے نیں۔ نہ جھک، نہ شرم تے اوہ تاں اس عمر وچ وی کدے مرداں سامنے کھل کے نہیں سی بولی، کدے کھڑ کھڑ کے دیند نہیں سن کڈھے۔

'ہن تاں دو گز زمین اپنی دی جھولی 'ج ناصیب ہوئے خوش قسمتی تاں خوش قسمتی اے لالاجی۔.... چراں وچھڑی اپنی ماں دی ہک ایہو ای آخری تمنا اے.... اگے جو منزورے خدا.... مقدر ج دی گل اے....' میاں نے انگلاں نال متھا ٹھکورییا۔

'اب چپ بی کرو... نال بیٹھی عورت نے سراتے پلہ سنوار دے نہورے نال کیہا۔ ڈبے 'ج پھر ہاسے دا پھہرا پھٹیا....'

'تاں ہنیمون....؟ ابا جان۔ ہن تے کرنال چکرورتی لیک بہت ہی خوبصورت سپاٹ اے....، کڑی نے گول اکھاں مٹکا دیں کیہا۔

بڈھا میاں تھوڑا جھینپ گیا۔ تاش کھیڈ دے شوخ جے مفکر والے منڈے وانگ وانگ اس دوہیں خالی ہتھ سرتوں اتانہ چکے۔ 'زندگی دی بازی تاں ہن کھیڈ لئی... پیلو پیلو بیگماں وی بھگت گئیاں.... سراں وی بن گئیاں، سچی راؤنڈ تسر، جو کر والی.... کون کسے بڈھے دی پرواہ کردا ہے؟ پرانی گھسی پیٹی تاش نال تاں بازی وی نہیں جمدی۔ ساڈے ویلے ہور سن، اج کل دی زندگی دی تیز رفتار 'چ کون کسے دا بوجھ چک کے تردا ہے....؟ ایہہ بھلی لوک پیسے توں متھاج سی تے.... تے میں نکلرتوں....، میاں اکوساہ بولدرا گیا، 'پھل بہت پک چکا.... ڈگا کہ ڈگا... پھل ٹٹن ویلے وی رکھ دی ٹاہنی وی روندی اے تے پھل وی ڈنڈی وی.... تے جے انسان دا کون سبندھی ہی نہ ہوئے جس نالوں ناطہ ٹٹے تاں کس روناں.... کوئی نہ کوئی تاں پچھے رون لئی ہونا ہی چاہیدا... کوئی دو دن یاد تاں کرے.... کوئی قبر اتے دیوا تاں جگاوے.... مرن والے دے دتے سکھاں خاطر، چادر دیاں چکاں تاں گلگیاں ہون یا خدا! تونے سر ننگا کر دیا، 'زنانیاں وانگ اس نے متھے اتے دہتھر ماریا تے ہسدے ہسدے نال بیٹھی عورت ول کنکھیاں نال ویکھیا۔

'ہن تاں لالاجی فری بیٹڈا اے.... سالوں دے پتے جڑے نے تے نمبر جھاں ہوندے گئے.... کدے بازی ہاری کدے جتی ہن آخری پڑائی تے فری بیٹڈا،

میاں جی نے تاش دی باجی دے فری بیٹڈا وانگ دوویں ہتھاں دیاں تلیاں مل کے

گرم کیتیاں تے دوویں خالی ہتھ کھوہل کے ہو اوچ پھیلاء دتے۔ بڈھے میاں دے چہرے اتے سارے جیون دے دے بے جذباتاں دا پیازی رنگ چڑھ گیا۔ چٹیاں جھمنیاں تے چٹے بھر وٹے صاف ابھر آئے۔ ہونٹھ تھوڑے موٹے موٹے ہو گئے، خشک گلے 'چوں زور دی رگ بھریا تاں گھنڈی دی ہڈی اپچی نیویں ہو کے باہر ول ابھری۔ 'آخری بازی... لالاجی! ماں دی گود وچ چنچ گیا۔ خدا قسم۔ جنم داتی دھرتی 'بچ سماؤن ایہتھے آیاں... جے ایہہ بازی ہار گیا تاں اللہ پاک دی قسم قیامت والے دن جدوں پھر مردے قبریں 'چوں اٹھنگے تاں میں سبھ توں ودھ خوش ہو وانگا۔

بڈھے میاں دے نال بیٹھی عورت نے ہتھ نال متھے توں چٹے والاں نوں سنواریا تے سر ڈھک لیا۔ ڈبے 'بچ لالاجی تے اوہناں دی پتی دے ہوٹھاں 'بچ ابول شبد رک گئے۔ کڑی دے ہوٹھاں توں مسکراہٹ تے شرارت کا فور ہو گئی۔ گڈی دی تیزر پھتاری آواز دی رک گئی۔ باہر سٹیشن اتے لوکاں دی تیز چال، دوڑ، رولا، شور مچ گیا۔ سورج دی نگھی نگھی دھپ سارے سٹیشن اتے وچھی ہوئی سی۔ بڈھے میاں نے اکھاں دے کوہرے پونجھے تے خالی ہتھاں نوں ہو اوچ پھیلاء کے اک انگریزی لئی تے ڈبے دے دروازے ول ودھن لگا۔

سلیھ

کئی دناں دی جھڑی لگی ہوئی ہے۔ کدی کن من، کن من، کدی رن جھنرن
جھنن۔ کدی شر شر کر دے پانی داشور شر اباتے کدی کنیاں دے سرتے لے دا
مدھر سنگیت۔ بدلاں دی غرض، بجلی دی غرض سن روح وی کبب جاندی ہے۔
سر مئی کالے بدلاں دی چادر نہ گھس دی ہے، نہ پھنڈی ہے۔ سورج دی کوئی کرن
وی دھرتی دا کوئی کن نہیں چم سکدی۔ گھراندر کمرے وچ بند بیٹھے اکیواں ہو گیا
ہے بوریت۔ ٹی. وی. ویکھ ویکھ اکھاں تھک گئیاں ہن۔ کنیاں دا سنگیت وی ہن
نہیں بھاؤندا۔ بجلی دیاں تاراں نال لٹکیاں سچے سچے موتیاں، کرسٹل دیاں بونداں
دیاں لڑیاں وی نہیں سکھاؤندیاں۔ پرندے وی آپو اپنے آہنیاں وچ بھگھے
بھانے، بھجے بھجے، سست سست دبک کے بیٹھے ہن۔ پتھیاں دے شبھ پر بھات
دے سنگیت دی دھن وی مدھم مدھم ہے۔ نہ ڈاراں رزق دی بھال وچ اڈ دیاں
ہن نہ شامیں شور مچاندے رجے پتے آپو اپنے ٹکانے پہنچدے ہن۔ میں وی گھر
اندر قید جہی چھتھی پیندی ہاں۔ نہ کدھرے آنا نہ جانا۔ گھڑی مڑی بالکونی وچوں
باغ والے پاسے جھاتی ماردی ہاں۔

میرے گھر دی بالکونی دے سامنے ہی بڑا وڈا کھلا باغ ہے۔ چارو کونیاں اتے لگی
رات رانی دے چٹے پھلاں نال رات مہک جاندی ہے۔ ہار شنگار دے پھلاں نوں
ویکھ اداسی اکلا پا کافور ہو جاندی ہے۔ باغ دے چترنے املتاس دے پھلاں دیاں

قطاراں ہن۔ پیلے کیسری پھلاں دے گچھیاں نال بی بہاری بسنت کھڑ جاندی ہے۔ باغ وچ بچیاں لئی مینگھاں، میری گوراؤنڈ، پھسلن جھولا، رڈلز تے ہو رکئی قسم دیاں کھیڈاں لگیاں ہن۔ شام نوں ایہہ باغ بھولیم جھالے، گٹکدے، ہسدے، دوڑدے، رنگاں رنگاں دے کپڑیاں نال سجے سجائے بچیاں تل بھر جاندی ہے۔

میں ایہناں پھلاں نوں دیکھدی آپے ہی مسکراؤندی رہندی ہاں۔

پہ پھٹدے ہی لوک ساوے کچور گھاہ اتے ڈلکدے انودھ سچے موتیاں نوں پیراں ہٹھ مدھولدے ہن۔ بزرگ بینچاں اتے بیٹھے ویلے دی سرکار، مہنگائی، بھر شٹاچار، رشوت موئی ہوئی اج دی انسانیت، لوکاں دے چٹے لہونوں کو سدے ہن۔ سورج دیوتا دے سنہری تخت اتے سسٹو بھت ہوندے ہی گوڑھے گوڑھے لال، کالے، سندھوری، نیلے، پیلے رنگاں دیاں ساڑیاں، رنگ ب رنگے کلپ، جوڑیاں اتے پھلاں دیاں وینیاں سجائی کجھ عورتاں بینچاں اتے آبیٹھدیاں ہن۔

باغ دے دو بے کونے وچ یوگا کردے سادھکاں نوں ویکھ نقلان لگاندیاں کھڑ کھڑ ہسدیاں ہن۔ ہولی ہولی ایہناں دی گنتی ودھدی جاندی ہے۔ ایہہ کلونی دے گھراں وچ کم کردیاں مائیاں ہن۔ دوروں دوروں آ کے اتھے آرام کردیاں اکٹھیاں ہوندیاں ہن۔ اک دو بے دا حال چال پچھ، نویں تازی خبر سانجھی کر کے آپو اپنے کم والے گھر ٹر جاندیاں ہن۔

میں بالکونی وچوں باغ ول جھاتی ماری۔ اج تاں باغ جھیل بنیا ہے تے اکاش دی سانولی ٹکڑی جھیل وچ تر رہی ہے۔ بدل دھرتی اتے وی جھیل وچ ریس لائی دوڑ

رہے ہن۔ مینگھاں دے تتختے پٹھے لٹکے ہوئے ہن۔ میری گو راؤنڈ بھجیا بھجیا
 چپ چاپ کھلوتا ہے۔ بچیاں دیاں شرارتاں نال اوہ وی تاں چیکاں مار مار ہسدا
 سی۔ میں پریشان ہو جاندی ہاں۔ اج کلھ اوہ وچاریاں ساریاں کتھے بیٹھدیاں ہون
 گیاں؟ نہ سویرے اوہناں دے ہاسے دی ٹیکار سنیندی ہے نہ شام نوں ہسدا،
 گتکدے، دوڑدے، نسدے، کھیڈدے پھل کھڑدے ہن۔

دُپہر نوں وی باغ وچ میلہ لگیا ہوندا ہے۔ گھراں دے کم مکا، جو ٹھ مانج، میلادھو،
 گندے فرش لشکا ایہہ ساریاں مائیاں ٹولیاں بنا کے آبیٹھدیاں ہن۔؟ لوکاں
 دے گھراں توں ملیاں بچیاں کھچیاں سبزیاں، بیہیاں سجریاں روٹیاں تے آپو
 اپنے گھروں لیاندی پوٹلی کھولھ اکٹھیاں ہی کھاندیاں تے پیماں دی بنائی دال
 سبزی دی ننڈیا، تعریف کردیاں۔

پیٹ پوجا کر کے کوئی گھاہ اتے ہی لیٹ جاندی ہے۔ کوئی لتاں پساری بیٹج اتے
 ادھلیٹی جہی بیٹھ جاندی ہے تے پھر شروع ہوندی ہے آپو اپنے کم کرن والے
 گھراں دے جیاں دی داستان۔ کتھوں چاہ ملی کتھوں روٹی؟ کیہڑی بی بی چنگی ہے،
 کیہڑی چکھ چکھ کردی ہے؟ کیہڑی بی بی ٹوکدی ہے، کیہڑی مائیاں بدلدی رہندی
 ہے؟ کس دے گھر بھانڈیاں دا ڈھیر ہوندا ہے، کس دے گھر کپڑیاں دا؟ کس
 صاحب دے کپڑیاں وچوں سینٹ تے بن دی مٹھی مٹھی خوشبو آوندی ہے؟ کس
 دے سینے دی بوء نال نک سڑ جاندی ہے۔ چٹکھارے لیندیاں، مستیاں کردیاں،
 ونگے ٹیڈھے مُونہہ بنا اوہ آپو اپنی بی بی دیاں نقلوں اتار دیاں، ایکٹنگ کردیاں

اک دو جی نوں آپو اپنے گھراں دیاں گلاں، لڑائی جھگڑے، رہن سہن، کھانا پینا
ہوراں نوں نشر کر دیاں، میں کئی واری سندی ساں۔

"کالی سیاہ منی بائی پٹھے توے ورگے کالے ہتھ دا انگوٹھا تے انا مکا جوڑ کے کہہ رہی
سی،" اری، میری بی بی کیہ شان دیکھی ہے کبھی؟ مردوں جیسے چلتی ہے، بال بھی
مردوں جیسے کٹوائیں ہے، پینٹ کوٹ پہنتی ہے کیا معنقتی ہے... فیشن دیکھو اس
کے... لیکن گھر میں پھٹی کوڑی بی عزت نہیں ہے... میرے ساہمنے ہی صاحب
ڈانٹ پھٹکار دیتا ہے... تھپڑی جڑ دیوے..."

"ارے، آدمی لوگن کا کیا... سبھ ہوویں ہی ایک ہی چٹو کے بٹے... صاحب
لوگن ہووے یا ہم لوگن کا... سبھ ایک رسی سے بندھنے والے۔ میری بی بی پے
تو صاحب ہر بات پے شک کرتا ہے... چندرا کے آدمی جیسے... وومیر ادوست
تیرے سے بات کر دا ہے...؟ توں پھلانے کے ساتھ ہس کر کیوں بات کرتی
ہے؟ بالو کنی میں سے باہر کیوں دیکھتی ہے؟ بیچاری، کئی بار تو رو ہی پڑتی ہے۔"
لال ساٹھی والی نے پلو دا بنا بنا، سر ہیٹھ رکھدے کیہا، "اس سے تو ہم ہی اچھے
ہیں... بابا۔"

"خاک! کیا اچھے ہیں ہم لوگ؟ دیکھا، آج رمبھا نہیں آئی۔ مسننے اس کا کام
سمبھالا ہے۔ اس کے مرد حرامی نے بیچاری کو سوٹیوں سے مارا۔ موآ! آپنی تنخواہ
تو شراب میں اڑا دیتا ہے... کہاں سے کھلائے اتنے ٹبر کو... پانچ لڑکیاں ہے دو
چھوٹے لڑکے... بچے پیدا کرتے تو سوچتے نہیں۔ کہتا ہے توں گھروں میں کام

کرنے نہیں جاتی صاحب لوگن سنگ سونے جاتی ہے۔ کلمو نہی صبح نکلتی ہے... شام کو منہ کالا کر لوٹ آتی ہے... میں بلاتا ہوں سانپ سو نگھ جاتا ہے... سو بہانے بناتی ہے... آج تو بچاری سے ہلا بھی نہیں جاتا۔ "

پر تبھانے اک ٹھنڈا ہو کا بھریا، "میں بھی سوچت ہوں، میرے میں اور میری میڈم میں صرف ایک ہی اتر ہے، میں جھگی میں رنتی ہوں اور وہ بڑے گھر میں۔ میرے مرد جیسے صاحب کا بھی کسی کام میں من نہیں نکلتا۔ میرے مرد معافق سارا دن گھر بیٹھائی. وی. دیکھتا ہے۔ چھوٹی چھوٹی بات پے اتنا زور سے چلاتا ہے، دیواروں کے بھی قان پھٹنے لگتے ہیں۔ کیا زندگی ہے ہم عورتوں کی۔ بچوں کیہ خاطر سبھ سہتی رہتی ہیں۔

میں دیکھیا، کچھ دناں توں کونے والی کو ٹھی دی چٹی بی بی دی مائیاں دے جھنڈ کول کر سی ڈاہ کے دھپ سیکن آ بیٹھدی ہے۔ گھر اس دادل ہسڑ دا ہے، دوہے بچے سکول چلے جانڈے ہن تے اوہ اکلے بیٹھی تنگ پے جاندی ہے۔ جس دن دی اس دے آدمی دی موت ہوئی ہے، نہ پاٹھ پو جاوچ دل لگدا ہے نہ گھر دا کم زیادہ ہے۔ شراب نال گٹ اوہ وی اتھے باغ وچ بیٹھ اتے لیٹیا رہندا سی۔ دوہیں پھل پھڑے نقارے ہو گئے، ہتھ کسبڈے، لتاں کسبڈیاں، کھنگھدا کھنگھدا بے حال ہو جاندا سی، آپے ہی موت نوں گلو کڑی پا جائے ستا جیراں۔ چٹی نوں گھر کھان نوں میندا ہے... اکلے بیٹھے ڈر لگدا ہے۔

ہن چٹی سارا دن سویٹر اندی رہندی ہے۔ ٹھنڈے ساہ بھر دی رہندی ہے،
 "جھگاوی اجڑیا آپ وی نہ بچیا۔ میں کیوں گھر ویچاں...۔ میرے بچے وڈے ہون
 گے... کچھ دیر دی مشکل اے نہ...۔ مشقت وچ کاہدا الانجھا... کاہدی شرم...۔
 پہلاں تاں مائیاں دی ایہہ چو کڑی چٹی توں جھجکی، چپ چپ رہی۔ نہ ہاسہ ناسا
 ٹھٹھا، نہ نقلان نالاں ایکنگ، نہ کھل نال ڈل، نہ پیماں دی چغلی نہ نندا۔ چٹی
 کرسی چکی اپنے گیٹ توں نکدی ایہناں دے مونیہ متھے سنگڑ جانڈے۔ ہولی
 ہولی چٹی نال ہلہل گئیاں۔ ہن کوئی ان دا گول بنا دیندی، کوئی بٹن لا دیندی۔
 گاہک وی جلدی بھگت جانڈے تے چٹی دی جیون گتی وی تھوڑی تیز ریگن لگ
 پئی۔ "اندر تاں بہت ہنیرا اے اتھے باغ وچ کتنا چانن تے رونق اے، تسیں
 اکٹھیاں ہسڈیاں مینوں بڑیاں چنگلیں لگدیاں ہو۔ ہن تاں اکٹھے بیٹھ، دکھسکھ
 ونڈان، دھپ سیکن دا کسی کول وقت ہی نہیں۔ آند گوانڈھ دی جان پچھان ہی
 نہیں۔ ستی سویرے دفتر انوں ٹرپندیاں نے، ہنیرا پے گھر آوڑدیاں نیں۔ پھر
 سا مسبھنا ہوندا ہے چلا چوٹکا"

میری مائی چندرا اس دن نہیں سی آئی۔ میں بالکونی وچوں دیکھیا چندرا ساریاں وچ
 گھری ہوئی گھاہ دیاں تڑاں توڑدی ہے، مدھولدی ہے، پرھاں وگاہ کے سٹ
 دیندی ہے۔ اکھاں رو رو کے سبحیاں ہن، چہرہ جھوٹیا ہے، والاں دیا لٹاں پٹیاں
 ہونیاں ہن۔ اج نہ اوہ ہس رہی ہے، نہ گارہی ہے۔ ساتھناں لتاں توں دھوتی
 گوڈیاں تیک چک کے لال نیلے نشان دیکھ تلیاں ملدیاں ہن۔ چندرا، تھوڑا ہلدے

وی کر اہندی ہے۔ چندراتاں اس ٹولی دی روح ہے، جان ہے۔ دوپہرے
 وہیلیاں ہو کے نچدیاں گاؤندیاں ہن۔ چندرا بھوجیری گیت گاؤندی نچدی تاں
 پنچھیاں دے وی کن کھلو جان دے، پیراں دی تھا پ نال دھرتی کمبن لگدی۔
 میں چندراتاں سانولی مینا کماری بلانندی ہاں۔ گول چہرہ، گھڑے ہوئے نیننکش،
 موٹیاں لمیاں اکھاں، لما جھماکد کاٹھ، پتلی سبک جہی۔ اس دابت گھڑ دے رچنہار
 توں مٹی تھوڑے گوڑھے رنگ دی گئی گئی سی۔ ٹردی دا پتلا لک ہلارے کھاندا،
 ٹھک ٹھک مورنی وانگ پیر رکھدی، قدماں نال جھانجراں داتال وجد۔
 باغ دے دو بے کونے اتے کھلوتے اک آدمی اتے نظر پیندے اوہ دھرتی اتے
 دوہیں ہتھ ٹکائی بڑی مشکل اٹھی۔ ساریاں دیاں نظراں آپس وچ ٹکرائیاں، ہونٹھ
 مسکرائے، شرارتی اشارے ہوئے، "پج... پج کتنی مار کھائی ہے اس بدذات
 نے... پھر بھی دیکھو...۔"

"اری یہ ہی تو ہے عشق۔"

عشق... کیا بولیں سے گریبی میں لو... لو... یہاں بھی ملنے آجاتا ہے۔"
 پر تبھانے ہونٹھ ڈنگے کر کے کہا، "جا جا آیا ہے تیرا کچھ لگتا۔ اسی کے لیے کھائی
 ہے نہ مار؟ ابھ بول اسی کو اپنے سانسوں سے تیرے زخموں پر سیک کر دے۔"
 چنی نے وی عینک اچی کر دیاں کہا، "ارے کیا کمال کیہ پر سنیلٹی ہے، مرد ہے
 مرد، پورا مرد... اری چندرا۔ کیسے پھسایا اس کو؟"

تے ساریاں گڑھا کا مار کے ہس پئیاں۔ املتاس دے پھلاں دے پیلے گچھے کسے
گوری دے کناں وچ پئے سونے دے جھمکیاں وانگ ہلن لگ پئے۔
مکے الار الار غصے وچ بول رہا سی اوہ۔ نہ نہ کردی چندرا ہتھ ہلاؤندی رہی۔ جو یں
کہہ رہا ہوئے "توں کہیں تاں تیری ایہہ حالت کرن والے دے ہتھ بھن دیاں "
اوہ چلا گیا۔ میں دیکھیا، چندرا چٹی دے نیڑے بیچ اتے آکے بیٹھ گئی۔ "تجھی، میں
حیران ہوں، تیرے چہرے پر اتنی رونق کیسے؟ کھلا رہتا ہے کالے گلاب سا تیرا
چہرہ، تن کیہ چڑی کتنی لشکتی ہے۔ تیری آنکھوں میں کتنی چمک ہے، ہونٹھ
مسکراتے رہتے ہیں، ہر سمس گنگنائی رہتی ہے تو۔ ہوں! اب پتہ چلا، من کامیت
ملا ہوا ہے۔" چٹی نے ہوکا دبانڈے ہوئے کہا۔

"ارے نہیں بی بی جی میری جھگی کے ساہمنے رہتا ہے، کہہ رہا تھا تو کہے تو تیرے
آدمی کے ہاتھ پیر توڑ دوں۔ سالے عورت کیہ کمائی کھاتے عیش کرتے ہیں۔ نمر د
کہیں کے۔ میرا آدمی کہتا ہے، میرے ساتھ تاش کھیلنے کا تو بہانہ ہے۔ وہ تو تجھے
دیکھنے آتا ہے۔ پہلے تو کچھ نہیں تھا اب وہ کہتا ہے تو کر کے دکھاؤنگی۔ ویسے ہی
سہی... یار تو یار سہی۔"

سو بیڑاندی چٹی دے ہتھ رک گئے۔ ان انگلاں وچ ہی ولیڈی رہی۔ اس نال وی
تاں او یں ہی ہوندا سی۔ اس داسجا ہتھ ٹھوڈی اتے پئے زخم دے نشان نوں پلوسن
لگا۔ اس نوں وی کدی اپنے قصور دا پتہ نہیں سی ہوندا۔ ہائے! اٹھ ٹانگے لگے سی

ٹھوڈی اتے۔ اوہ چٹی ول اکھاں پاڑ پاڑ ویکھدی رہی۔ یار تاں یار سہی کناں وچ
گو نچدے رہے۔

"ہاں ہاں... ایسے کیوں چڑنے لگا وہ... کیوں درد ہو اسے؟ کوئی دھو آں تو اٹھا ہے
نہ... آگ تو جلی ہے نہ۔" منی بائی نے چپے ڈیلے مٹکاندے کہا۔
چندر نے دھوتی دے پلے نوں سواریا تے کالے دھاگے وچ پروتے چھوٹے جے
سونے دے لاکٹ نوں پلو سن لگ پئی۔

میرے گھر کئی سالوں توں چندرا ہی کم کر دی ہے۔ صاف ستھری، بنی ٹھنی،
چھنچھن کر دیاں چوڑیاں، پیراں وچ چاندی دیاں بھاریاں پنچبیاں۔ چوڑیاں تے
گھنگرواں دا اتال چندرا توں پہلاں گھر پہنچ جاندا۔ وہلی ہو اوہ کئی واری گیاں مارن
وی بیٹھ جاندی ہے۔ نکا موٹا فالتو کم وی کر دیندی ہے۔ اج اس دی ادھڑی چڑی،
نیلو نیل تن بدن، سبیاں اکھاں ویکھ مینوں غصہ وی آیا، ہمدردی وی ہوئی۔ "کی
مصیبت پائی ہوئی اے توں اپنی جان نوں؟ نہ پتی نال چین نہ دو بے نال کھل کے
ملن۔" کدی اوہ بہت اداس ہوندی تاں پچھدی، "اج نہیں ملیا ہونا اوہ تے کم
سنوار کے نہیں کر رہی۔"

"تسیں وی چھیڑ دے ہو بی بی جی؟ تسیں کیہ جانو پیار کیہ ہوندے؟ اپنے آدمی نے
تاں کدی پیار نال بلایا ہی نہیں۔ اس لئی تاں میں ایک ہی کام کے لیے ہوں۔ ہن
اس دے ملن بعد تاں سارے دکھ شکوے دور ہو گئے۔ اٹھدے بیٹھدے،
سوندے جاگدے، کھاندے پیندے اسی کیہ صورت اکھاں ساہمنے رہندی

اے... پہلی زندگی تاں مار گالھاں کھا کے ہی گزار دتی تسیں کہندے ہو بھوں
 دے بھاء... بس ارج ہی۔ نہ چاء ملار...۔ ہن تاں میں مار داوی برا نہیں مندی۔"
 چندرا پنجاہی وی بولن لگ پئی ہے۔

"جے توں کدھرے پڑھی لکھی ہوندی! چندرا۔"

"گٹ مٹ کرتی کسی دفتر میں۔ ایسے جو ٹھن تھوڑا صاف کرتی۔ کون پڑاند ہے
 جی کڑیاں نوں ساڈی برادری وچ؟ اوہ ہی آیا سی بچھن...۔ تبھی دیر ہو گئی۔"
 "تاں ہی تینوں سرور چڑھیا رہندے۔ جویں ہنے ہنے سفنے 'چوں جاگی ہوئیں۔"
 "تھاڈے توں کیہ چھپانا۔ اس دے پیار دارنگ اے۔"

"کدھرے اس نال؟" میں اس دیاں اکھاں وچ جھا کدے شرارت نال بچھیا۔
 اس نظر جھکائی، جتی دینداں دی پوری بتیسی اڈ کے مونہہ اتے ساڑھی وی دتی
 سی۔ "ارج مار پئی تاں ایہی ساڑھی جسم نوں ولیٹ لئی تے لاکٹ وی پالیا۔"
 "مر پرھاں... بد تمیز جہی، کیوں نہیں مار یگا پھیر تیر آدمی؟"

اوہ میرے گھر آؤندا ہے۔ مینوں پتہ ہے اس دی نظر میری پٹھ اتے جڑی ہوندی
 ہے۔ میں وی اس ویلے جھگی توں باہر لے کم سمیٹدی ہاں۔ کوئی ایسا ویسا تھوڑی
 ہے۔ خوب کماتا ہے، اپنا گھر ہے، اچھے کپڑے پہنتا ہے، ٹیکسی وی اپنی ہی ہے۔"
 بسنت رت باغ وچ چترنی پھل کھڑے ہن، پالا اڈنت نہیں پڑنت ہے۔ ساریاں
 مائیاں چٹی دی کرسی دوآلے بیٹھیاں دھپ سیکدیاں آرام کر رہیاں ہن۔ روز
 نویاں خبراں، روز نویس قصے۔ کیہڑے کیہڑے مرد نال؟ کس نے پہلاں چھڈ دو جا

رکھیا ہے... کیہڑی کڑی کس دے منڈے نال کھیہہ کھاندى ہے؟ کس دامرد بھاگا۔ کس کی عورت بھاگی... ماں جیسی ہی ہوتی ہیں بیٹیاں بھی۔ تارو کی بیٹی کو تیسرا مہینہ ہے ہائے رام تیرھاں برس کی لڑکی... آگ لگی سے زمانے کو تو۔"

"اری تارو نے جھگیوں کا کون سا مرد چھوڑا ہے؟ اب بیٹی کو کیا کہے۔ پانچ ہزار لیا ہے ڈاکٹر نہیں۔"

"اگ چبان لگے نے اج کلھ دے منڈے کڑیاں۔ کوئی شرم، حیا، پردہ تاں رہا ہی نہیں... سبھ کجھ کھل م کھلا ہو گیا ہے... اگ پھکدے نے انگارہ گدے نہیں۔"

چٹی نے بڑی گبھیر ہو کے کہا۔ "ساڈی پیڑھی نوں تاں اس عمر وچ اپنی وی ہوش نہیں سی ہوندى۔"

پھیر گلاں داموڑاک دو جی ول مڑ جاندا۔ کیہڑی اج سست اے؟ کس نوں نیندا آ رہی اے؟ کس داکم کرن نوں جی نہیں کردا؟ اک دو جی نوں ننگے، گندے مکھول کردیاں ہس دیاں، گٹکدیاں۔ آپ بیتیاں جگتیاں بیتیاں سندیاں سنندیاں اک دو جی نوں چھیڑ دیاں زور زور دی ٹھہا کے مار دیاں۔ چٹی وی ساریاں نال ہس ہس دوہری ہوندى ہے۔ پیٹ گھٹ کے پھڑدی نے منی سلہ بائی نوں مشکری کیتی، "تم تو ہر سال بچہ پیدا کرتی ہو منی۔ کیسے نئی؟ ساس بھی، بچے بھی، چھوٹی سی جھگی میں۔ تیری بیٹی بھی تو دس بارھاں برس کی ہے۔" تے آپے ہی لوٹ پوٹ ہوندى رہی۔

دھپ دے نال ایہہ ٹولی وی سرکدی ہے۔ چتئی بی بی دی کرسی وی آپے ہی چک لیندیاں ہن۔ ساریاں ہی اپنیاں بچیاں نوں کم وچ ہتھ و نڈاؤن لئی نال لے آندیاں ہن۔ بھانڈے مانجھدیاں، صفایاں کردیاں، ایہہ نکیاں بچیاں۔ سکول جان دی عمر، لکھن پڑھان، سکھن سکھان داویلا، کھیڈن دے چار دن، اڑھ بچپن، ایہناں لئی وی نویں صدی دا آگن ہو یا ہے۔ کیہ فرق پئیگا انویں، ویہویں جاں اکیویں صدی دا؟ میں اپنی بالکونی وچوں ویکھدی سوچدی ہاں 'ایہناں تاں میل، جو ٹھن، گندگی دھونی ہے۔ پیڑھی در پیڑھی، ایہناں دا ایہو جیون ہے ایہو نرہا۔'

میں بچیاں ول ویکھدی رہندی ہاں۔ بیڈھے کپڑے اترن... کوئی بہت لمے... کوئی بہت چھوٹے تنگ۔ کھلرے وال، بیائیاں فٹے کالے سیاح پیر، میل بھریاں ہتھاں دیاں لکیراں، گندے کپڑے۔ ماواں ڈپہر نوں گپاں مار دیاں سستاندیاں ہن تاں ایہہ بچیاں پیٹنگھاں جھوٹدیاں، مری گراؤنڈ، رڈلز دوآلے کھیڈ دیاں ہن۔ شکر ہے، کلونی دے بچے اس ویلے سکول ہوندے ہن، نہیں تاں دھکے مار کے ایہناں نوں باغ وچوں باہر کڈھ دین۔ پھر آپ ہی سوچدی ہاں "زندگی تاں ہے، جیوں تاں رہیاں ہن، کھا ہنڈھا رہیاں ہن، جیون ہے۔ شکر اے ایہناں دیاں ماواں نوں سونو گرا پھی دا پتہ نہیں جاں پیسے نہیں ہوندے کہ ایہناں دیاں سنگھیاں لکھ وچ ہی گھوٹ دین۔ ہن ایہہ اپنیاں ماواں دیاں سبیاں باہواں ہن، مدد کراؤن والے ہتھ ہن۔"

میں بچیاں نوں کھیڈ دے ویکھ خوش ہوندی رہندی ہاں۔ چتّی بارے اک سوچ
 جھنجوڑدی ہے، 'ایہناں مائیاں دیاں کھلیاں، سنگیاں، گندیاں گلاں وچوں چتّی نوں
 کیہ تسلی ملدی اے؟ اس دے تن دا کیہڑا خالی کھپا بھر دا ہے؟ کیوں اوہ کھڑ کھڑ
 پیندی، ہسدی ہسدی لال سرخ ہو جاندی ہے؟ کیہ حاصل ہوندا ہے؟ شاید اوہ
 اپنے آدمی دی انہوند ایہو جہیاں گلاں دے چنگھارے لے کے پوردی ہوئے۔
 اس دے تن تے کندھاں دی سل دوویں رل مل بے چین کر دیاں ہن۔
 چار بیچ دناں توں باغ جھیل بنیا ہے۔ نہاتے دھوتے رکھ، بوٹے وی چپ ہن۔ میں
 وی اپنے گھر اداس بیٹھی ہاں۔ بالو کنی وچوں ہن کوئی وی رنگ گھاہ اتے کھڑیا نہیں
 دسد۔ گھاہ دی کسے لمی ترڑنے ہی سر باہر کڈھیا ہے۔ باقی چترنی پانی ہی پانی ہے
 سلھیاں کندھاں ہن باغ دیاں، گھراں دیاں۔ پرندے چپ دیکے ہوئے سلھیاں
 کندھاں دیاں اوٹاں 'بچ بیٹھے ہن۔ اکاش دا ٹوٹا تاری تر رہا ہے، بدل اک دو جے
 کچھے دوڑ رہے ہن۔ چوہاں گھٹاں 'بچ چپ ہے، سلھ ہے۔ میں چتّی دی چپ بارے
 سوچ بے چین ہو جاندی ہاں۔

(ڈوگری کہانی) کرشن شرما

ترجمہ: چندن نیگی

دیہاڑی دار

بارش بند ہونے ہی میں بانہہ اتے گھڑی بنھی تے ڈیوڑھی لنگھ کے باہر گلی وچ
چلا گیا۔ اچانک بارش کارن میں ویہہ منٹ لیٹ ہو گیا ساں۔
جلدی کارن پریڈ تیک پہنچن لئی اج وی میں غلط رستے ٹرپیا ساں، مینوں ایہہ
خیال ہی نہیں سی رہا۔ غلطی دا پتہ اس ویلے لگا جدوں اک وڈے پتھر نال میرا
ٹھڈا لگا۔ چپل پچھے رہ گئی سی تے پیرا گے جا کے پتھر نوں زور نال و جاسی۔
ایہہ گلی تاں ہے ہی نہیں، پورے دا پورا نالہ اے جس نوں ورھے وچ دو تن
واری چھتیا جاندا ہے پر حالت پھر اسے طرحاں رہندی ہے۔ گلی لنگھدے پندرہ
منٹ تاں انج ہی برباد ہو جاندا ہے۔ دو قدم پٹن توں بعد پنج منٹ کندھ نال جڑ
کے کھلونا پیندا ہے کہ دوجے پاسے توں آؤن والے لنگھ جان۔ اج کل وی
میونسپل کمیٹی اس گلی دی مرمت کر رہی ہے۔ اے ادھا ہی کم سنبھلیا ہے کہ
بارش زور شور نال آگئی ہے۔ پہلاں ہی سیا پایا ہویا سی، ہن بارش نال چنگی طرحاں
نرک بن گئی ایہہ گلی۔ ٹردے ٹردے تھوڑی جہی اساد دھانی ہوئی نہیں کہ

سدھے نالے وچ۔ پورے رستے 'بچ چار چھیر تھواواں اتے تاں چھڑپا مار کے
لنگھن توں بناں ہو رکوئی چارہ ہی نہیں۔

اجیت تے وجی ہالی تیک بس سٹاپ 'تے ہی پہنچے ہون گے، مینوں امید نہیں سی پر
بارش کارن شاید اوہناں نوں وی گھروں نکلدے دیر ہو گئی سی۔ دوویں جنے شراب
والی ہٹی دے تھڑھے کول کھلو تے جویں مینوں ہی اڈیک رہے سن۔

میرے اتے نظر پیندے ہی اجیت نے اپنی بانہہ کھر کدے ہوئے کہا، ”پوری،
ذرا جلدی گھروں نکلیا کریا۔ تیری اڈیک وچ اسماں اٹھ تے اٹھ بیہتی والیاں بساں
چھڈ دتیاں نیں۔ سارا رونق میلہ تاں اوہناں دو وچ ہی چلا جاندا اے۔“

”مینوں تاں امید سی کہ تسیں دوویں جا چکے ہو وگے۔ اک تاں بارش ساہ نہیں
لین دیندی تے اج کل میں چھتری نہیں لیندا، اگے دو چھتریاں بس وچ گواچ
گنیاں ہن۔ دوواں دی سوہ وی نہیں ملی کہ کتھے گنیاں؟“ میں اجیت نوں جواب
دتا پر اس دادھیان کدھرے ہو رہی۔

بارش کارن ادھر ادھر چھپے، ڈکے ہوئے لوک آپو اپنی تھان توں نکل بس سٹاپ
اتے آ جمع ہوئے۔ بہت لوک ساڈے وانگ نوکری پیشہ سن۔

سڑک اتے جمع ہوئے پانی اتے دولمیاں چوڑیاں لائیناں بناؤندی اک وڈی میٹاڈور
تیزی نال لنگھ گئی۔ ایہناں لکیراں نوں ستھر نظر اں نال دیکھدے ہوئے وجی نے
میرا ہتھ ہلاؤندے ہوئے پچھیا ”ہچھا! توں میرے انکریمینٹ کیس بارے
چرنجی لال نال گل کیتی سی؟“

”اویار، کل ترکالاں ویلے میں اس دے گھر گیا ساں پر اوہ کسی مات مداری کارن
 رجوری گیا ہو یا اے۔ اج پھیر پتہ کراں گا۔ امید اے کہ کم بن ہی جائے گا۔“
 میں آکھیا۔

کافی چرتوں چپ چاپ کھلوتے اجیت نے گل داسر پکڑیا تے اپنی رائے دیندے
 بولیا، ”مویا چرنجی لال! چھڈ پرھے اس نوں، انج کر دے آں، بریتا تے پہلاں ہی
 چار دنوں دی چھٹی تے وے۔ پچھن کچھن والا تاں کوئی ہے نہیں۔ اج سارے
 چھٹی کروتے چلو ایجوکیشن دے دفتر۔ میرا اک خاص آدمی اتھے لگا ہویا ہے۔
 دس منٹاں وچ وجی بابو دم کم ہو جاویگا۔ اس دے عوض وچ توں کے سی۔ سنیما حال
 وچ لگی ہوئی انگریزی فلم دیاں تن ٹکٹاں خرید.... تے اج پکچر ویکھیے۔“ منظور گل
 تاں تیری ٹھیک اے... ایجوکیشن دے دفتر وچ اسیں اپنے بی. ایڈ. کرن دی وی
 گل بات کر لو انگے۔“ اجیت دی گل دے جواب وچ میں وی اپنی رائے دتی۔

پر میری گل نوں وچوں ہی ٹوکدے وجی نے گردن ہلائی، ”نہیں... نہیں! تسیں
 چنگی گل کر رہے ہو، یارو؟ سکول بالکل خالی چھڈ سکدے ہاں؟ بریتے تیک تاں
 ضرور ہی گل پہنچ جانی اے... ایویں کوئی سیا پاپا دیوے گا۔ اگے ہی اوہ وگڑیا رہندا
 اے ساڈے نال۔ چپ کر کے بس پھڑوتے سوکل چلو۔ چھٹی جلدی کر کے واپس
 آجاواں گے۔“ وجی نے اپنا آخریلا فیصلہ سنا دتا۔

وجی دی انگریمنٹ رکی ہوئی سی تے ہیڈ ماسٹر بی. آر. گنڈو ترا دی پوری پوری
 کوشش اے کہ انگریمنٹ رکی رہے۔

نوں بیچ والی بس آئی تاں ہولی ہولی ہولی ٹردے اسیں وچکارلی سیٹ اتے جا بیٹھے۔
 بیٹھدے ہی کجھ یاد کر کے اجیت نے مینوں آکھیا، ”یار پوری، اگلے سال وی پتہ
 نہیں ساڈا نمبر بی. ایڈ. واسطے آؤندا ہے جاں نہیں؟ یارا! بریتے نال وی گل کرنی
 سی۔“ کہندا ہویا اوہ باری وچوں باہر ول جھاکن لگ پیتے میں جواب دین دی
 تھاں چپ ہی رہا۔ انج میں دل وچ سوچ رہا ساں کہ ’نمبر آ جائیگا تاں وی ٹھیک،
 جے نہیں تاں نہ سہی۔‘

بی. ایڈ. دا ذکر سن کے وجی اکثر اداس ہو جاندا ہے کیونکہ وجی دے بی. اے.
 فائنل دے دووشیاں دے پرچے پاس کرنے رہندے نیں۔ دو تن واری اوہ
 امتحان دے چکا ہے پر اچھے توڑیں پاس نہیں ہو سکيا۔ اوہ پوری کوشش کر رہیا ہے
 کہ اس نوں جلدی ڈگری مل جائے تاں کہ اوہ وی اگے بی. ایڈ. کر سکے۔

میں اکثر سوچدا ہاں کہ بی. ایڈ. کرن نال وی کیہ ہو جانا ہے؟ اصل وچ میں اپنے
 پیشے نال بے انصافی کر رہیا ہاں۔ سکول ماسٹری مینوں بالکل پسند نہیں پر مجبوراً
 نبھائی وی جا رہا ہاں۔ میں ایہہ دیکھیا تے محسوس کیتا اے کہ زیادہ کر کے میرے
 پیشے وچ اوہ لوک ہن جیہڑے باقی ہر تھاں کوشش کرن دے باوجود کوئی ہور
 نوکری حاصل نہیں کر سکدے ہن۔ جدوں دیاں این. سی. ای. آر. ٹی. پیٹرن
 دیاں کتاباں پڑھاؤنیاں پے رہیاں ہن، ادوں دی میرے واسطے بہتی مصیبت بن
 گئی اے۔ اس کورس دیاں کتاباں میری اپنی سمجھ توں باہر ہن۔ میرے پلے وی

کچھ نہیں پیند اتاں میں پچیاں نوں چنگی طرحاں کوں پڑھاسکدا ہاں؟ ساڈا اتناں دا ایہو ہی حال اے۔

اجیت اکثر کہندا ہے، ”مست رہا کرو یارو... موجاں مانو۔ سائوں ساڈے ماسٹراں نے کنا کو چنگا تے ٹھیک پڑھایا سی جیہڑا اسیں پڑھاؤن دا یقین کریئے... بس، میرے والا گر اپناؤ۔ آپ مست رہو تے پچیاں نوں کس کے رکھو۔ کیہ مجال کسک وی جان...“ اجیت دا ایہہ گر میں آپ عمل کر دے محسوسیا کہ دن کٹن لئی اس توں بناں کوئی ہوئی چارہ وی نہیں۔

سکول وچ جانور قسم دے منڈے کجھ زیادہ ہی ہن۔ مار مار کے وی ایہناں نوں کوئی سدھار نہیں سکدا... آدمی آپ ہی تھک ٹٹ کے ہار جاند اے۔ جد کدی وی منڈیاں نوں مار کے ویلھا ہو کے بیٹھدا ہاں تاں من وچ ایہو ہی خیال آؤندا ہے کہ اس نالوں پولیس وچ بھرتی ہو جاندا اتاں چنگا سی۔

اندروں اندری میں خاصہ تنگ ہاں تے چاہندا ہاں کہ اگلی واری میرا بی. ایڈ. دا نمبر آجائے تاں اک ورھے تاں اس ماحول توں آرام ملیگا۔ کنڈکٹرنے بس دے اگلے پاسے توں کرایہ لینا شروع کر دتا سی۔ اسیں تنوں اک دوجے توں مُونہہ چھپاؤن لگ پئے ساں۔ میں باری توں باہر ویکھن لگا۔ اجیت، ڈرائیور دی سیٹ پچھے لکھیا شعر پڑھن لگا، وجی نوں ہور کجھ نہیں سمجھیا تاں ہولی جہی جیب وچوں سگریٹ کڈھ کے سلاگؤن وچ رجھ گیا۔

اس کولوں اک سگرٹ میں وی لے لئی تے اس نوں سلگاؤندے ہوئے چور
نظراں نال کنڈکٹروں ہولی ہولی اپنے ول آؤند اوکھدا رہا۔

کل میں تے وجی اک اک پاسے دا کرایہ دے چکے ساں۔ اس کارن کنڈکٹر دے
بالکل نیڑے آؤن 'تے ہولی جہی ساڈے ول اشارہ کرن توں بعد وی میں تے
وجی نے کوئی حرکت نہ کیتی تاں اجیت نے لاچار ہو کے دس دانوٹ کڈھیا "لے
بھائی، مشریوالا.... تن سواریاں..."

اس دی آواز داسر کھجھ بھریا گھٹ پر آس نالوں کجھ زیادہ ہی اچاسی، جویں اوہ
ساری بس دے مسافراں نوں سنارہا ہووے کہ اس نے کرایہ دتا ہے۔
'مٹھی' بیجن تیک ڈرائیور نے بس تیز چلائی۔ 'نہر'، 'پلوہڑا' کس ویلے لگھ گئے،
پتہ ہی نہ لگا۔

سایمنے بیٹھیاں دوزنایاں وچوں اک دی گودی دا بچہ خورے کیوں ٹھنکن لگاسی
"اوں.. اوں... اوں..." زنانی نے بڑی لاپرواہی نال دودھ دی بوتل کڈھی تے
بچے دے مُونہہ وچ تن کے پھر دو جی زنانی نال گلاں کرن لگ پئی۔

کجھ چر بعد بچے نے مُونہہ پھیر لیا تاں اس دی ماں نے دو جی زنانی نال گل بات
جاری رکھدے ہوئے بوتل نوں پھر پرس وچ رکھ لیا۔ ایہہ سبھ کجھ اس نے
بڑے سہج نال کیتا۔ فرنٹ سیٹ اتے بیٹھے ہوئے اک بزرگ نے اپنے سرتوں صافا
اک پل لئی اتار کے سراتے انگلاں پھیریاں تے سراتے سہج نال ہی صافا رکھ لیا۔

صافے والے بزرگ دی گھر والی وی اس دے نال ہی باری والے پاسے بیٹھی ہوئی
 سی۔ دوواں نوں چرتک دھیان نال ویکھدے ویکھدے کسے کتاب وچ پڑھیاں
 کجھ پنکتیاں یاد آئیاں کہ بہت عرصہ اکٹھے رہن نال پتی پتی دیاں سوچاں تے
 وچار ہی نہیں، سگوں شکلاں وی ملن لگ پندیاں ہن تے جیوں جیوں وقت گزر دا
 ہے، اوہ پتی پتی گھٹ تے بھین بھر ازیادہ دسن لگ پندے ہن۔

آپ مہارے 'آں... آں.. آں..' کر دے اس چھوٹے بچے دی نظر ساڈے
 اتے پئی تاں وجی نے متھے تیوڑی پا کے ہو اوچ مکے مار مار اس نوں پھر رواؤن دا
 یتن کیتا۔ بجائے رون جاں ڈرن دے اوہ بچہ کھڑ کھڑ کر کے ہسن لگ پیتاے وجی
 والے پاسے نکیاں نکئی باہواں الار دتیاں۔

اجیت ایہناں سبھ گلاں توں بے نیاز ہو کے بس دی چھت اتے ٹکٹکی لگائی ویکھ رہا
 سی۔ "اک منٹ لئی دیکھنا..." کہندے ہوئے پچھلی سواری دے ہتھ وچ پھڑیا
 فلمی رسالہ منگیا تے اک صفے اتے چھپیا پورے مہینے داراشی فلشی پڑھ لیا۔

کنڈ کٹرنوں سینت مار دے وجی نے کہا، "اگلی دیہری کول سانوں اتار چھڈنا۔"
 کنڈ کٹرنے اک نظر ساڈے ول تے اک نظر باہر بس چھپے دوڑ دیاں چیزاں ول
 نکیا، مُونہہ باہر کڈھ کے نک سنکيا، گل وچ پچے پر نے نال ہتھ پونجھے تے سیٹی
 وجائی۔

فلمی رسالہ واپس کر داجیت ہن نہر وچ نہاؤندے پچیاں ول ویکھن لگ پیا۔ میں اس داموڈھا ہلایا۔ بس دی چال مدھم ہو گئی تے اگلے پل بس دیہری کول کھڑوتی ہوئی سی۔

بس وچوں اتر دے ہی سڑک اتے اڈدی دھوڑ ذرا صاف ہوئی تاں سانوں اک آواز سنائی دتی "آؤنویں پیڑھی دے نرماتیو... سناؤ، کیہ حال اے؟" سانوں اس خاص سمبودھن نال بلاؤن والا چونی لال سی۔ بہت چر پہلاں دا اوہ ساڈا کالج داجماعتی سی۔ اس دی پڑھائی جدوں ادھ وچالوں ہی چھٹ گئی تے کدھرے وی کم کاج نہیں ملیا تاں اپنے ہی پنڈ دی وڈی سڑک اتے سوئے دے کنڈھے اس نے چاہ، سگریٹ تے سوڈھے دی دوکان پالی۔ کم بڑا چنگا چل رہا ہے۔ اسے کارن چونی لال بہت سکھی اے۔ آؤندے جان دے اسیں اس دی دکان اتے بیٹھے رہندے ساں۔

چونی دی ہٹی دے باہر پے ہوئے بیچ اتے اسیں تن جنے بیٹھ گئے۔ نکھی تیز دھپ، تیز ترار سورج سنگھنے بدلاں پکھوں نکل آیا تے بڑی تیزی نال سارے بدل اکٹھے ہو کے اک پاسے ول نسن لگ پے۔

سوئے وچ پانی ٹھنڈا کرن لئی رکھے ہوئے گھڑے وچوں چونی دانو کر ساڈے لئی پانی لے آیا۔ چونی سمیت اسماں ساریاں نے اک اک بیڑی ہو ر سلگائی۔ کجھ چر چپ رہ کے چونی آکھن لگا، "ہچھا نرماتیو، گل ایہہ ہے کہ پرسوں ساڈے پنڈ وچ اک منڈے داویاہ سی۔ اک پوری بوتل تھری اکیس دی پگی ہوئی میرے کول

پتی ہوئی ہے... کچھ چر بعد چھٹی کر کے اتھے میری ہٹی ہی آجانا... تاں جو دو دو لارج سکیل 'تے ہو جان... کیہ خیال اے تہاڈا...؟"

اس دی گل سن کے ساڈے ساریاں دے چہرے چمک پئے سن۔ اس توں پہلاں کہ کوئی کجھ کہندا، چونی پھر بولیا، "گھٹ توں گھٹ دو تن گھنٹیاں دا وقت لے کے آؤنا... پچھلے شنوار وانگ جلدی گڈی پھڑ کے واپس جان لئی رولا نہ پا دینا... نالے کسے منڈے کولوں کلٹر چوچیر دا انتظام کر کے مینوں بھیج دیو تاں کہ تہاڈے آؤن تک بھن بھن کے رکھ دیاں۔"

"اوہ تاں سبھ ٹھیک اے پر یارا تینوں آکھیا سی ساڈے لئی اتھے کوئی کمرہ لبھ دے... امتحان نیڑے آرہے نے تے دو مہینے ٹیوشناں پڑھا کے کجھ پیسے وی بن جانگے... کیتا ای کوئی کمرے دا انتظام...؟" وجی نے چونی دے موڈھے اتے ہتھ رکھ کے پچھیا۔

چونی نے پہلاں زور دی گڑا کاریا تے کہا، "میرے ہوندے کمرے دی چنتا نہیں کرنی... گل ہی کوئی نہیں۔ پر بندھ ہو جاوے گا۔" پونے یاراں وج گئے، اسیں وڈی سڑک توں چھوٹی سڑک اتے ٹرن لگ پئے جیہڑی سدھی سکول نال جاملدی ہے۔

بہت سارے بچے سکول توں دوڑ رہے سن، نک پونجھدے، قمیض دے کفاں نوں دینداں نال رگڑ دے، کئی پیروں ننگے تے کئی پرانے تپڑ گھسیڈدے، بستیاں وچوں جیہڑی، بکسیاں دی 'کھڑ کھڑ' دی آواز سنائی دے رہی سی۔

کئی شیطان منڈے اے وی سوئے دے کنڈھے ریہڑی چھابی کول وقت ضائع
کرن لئی کھلوتے رہے۔ ساڈے ول نظر پیندے ہی اوہ تکھے قدماں نال سکول ول
ٹرپئے۔ ایہناں دے پچھے پچھے پٹھے سدھے قدم پٹدے اسیں وی ٹردے گئے۔
میں محسوس کر رہیاں کہ ساڈے ہتھاں وچ صرف اک اک چھڑی داگھاٹا
اے نہیں تاں اسیں پورے دے پورے چرواہے ہاں جیہناں دے اگے اگے
بھیڈاں بکریاں دا اُجڑ رہیا ہے۔

ٹردے ٹردے کجھ آکھن لئی میں اپنے ساتھیوں ول مونہہ پھیریا پر اوہ دوویں
تاں تھوڑا پچھے رہ گئے سن۔

وجی رستے توں تھوڑا اک پاسے پیشاب کردا کجھ گنگنارہا سی۔ اس توں تھوڑا ہور
پچھے اجیت اک ٹاہنی دی سوٹی بنا رہا سی۔ دو سوٹیاں اس نے پہلاں ہی بنا کے کچھ
بیٹھاں دیاں ہوئیاں سن۔